

**Retshistoriske Bemærkninger om kirkelig
Vielse som Betingelse for lovligt
Ægteskab i Danmark.**

Af
J. Nellesmann.

Det Spørgsmaal, fra hvilken Tid kirkelig Vielse er bleven betragtet som den ene gyldige Form for Ægteskabs Stiftelse her i Landet, saaledes at enhver Kjønnsforbindelse, ved hvilken den manglede, maatte udelukkes fra Begrebet lovgyldigt Ægteskab, er, saavidt mig bekjendt, aldrig bleven nærmere undersøgt i vor Literatur. Man gjør i Almindelighed herom kun den Bemærkning, at den kirkelige Vielse «først efter Reformationen blev en nødvendig Form for Ægteskabs Indgaaelse»¹⁾, eller at det «efterhaanden blev almindelig Grundsætning i den protestantiske Kirkeret at ansee den geistlige Vielse, efter foregaaende Lysning, som nødvendig Betingelse for Ægteskabets Gyldighed»²⁾. Men nogen nærmere Undersøgelse af, hvorlænge det varede efter Reformationens Indførelse, inden den kirkelige Vielse blev tillagt Betydningen af den ene gyldige Form for Stiftelsen af Ægteskab, og hvilke Lovgivningsdata der i den Hen-

¹⁾ Stemann, Den danske Retshistorie, 322.

²⁾ Rosenvinge, Kirkeret, 2 Udg. 171.

seende ere af Betydning, vides ikke nogensinde at være foretaget. Og dog turde dette Spørgsmaal, som andensteds er bleven drøftet og, i Hovedtrækkene idetmindste, forlængst bragt paa det Rene, baade for vor Retshistorie og for den almindelige Historie have saamegen Betydning, at et Forsøg bør gjøres paa at komme til en noget bestemtere Anskuelse derom, hvorved dog allerede paa Forhaand skal bemærkes, at der til en indgaaende Behandling af Æmnet vil behøves nye Undersøgelser af det utrykte Kildestof, der sikkert maa være tilstede, Undersøgelser, som jeg ikke har seet mig istand til at foretage. De efterfølgende Bemærkninger ere derfor i alt Væsentligt kun støttede paa, hvad der foreligger trykt, og de Resultater, hvortil jeg er kommet, trænge sikkert til at udfyldes og nøiere prøves. Maatte jeg ved nærværende Bemærkninger bidrage til at henlede Opmærksomheden paa Spørgsmaalet, saaledes at Andre ved fremtidige Kildeundersøgelser vilde have Øiet fæstet derpaa, betragter jeg Maalet med denne lille Afhandling som naaet.

Som Udgangspunkt for Undersøgelsen maa det fremdrages for Erindringen, hvilke Retsregler der vare gjældende her i Landet ved Reformationens Indførelse. Der kan da ingen Tvivl være om, at den kanoniske Ret dengang i det Hele taget var herskende i denne Materie, og at Rets-tilstanden forsaavidt i Principet var den samme her i Danmark som i hele den katholske Christenhed og særlig i de Dele af Tydskland, hvorfra Reformationen kom til os. Hvorledes end den ældre kanoniske Rets Sponsalietheorie bør opstilles og udvikles, om Adskillelsen mellem sponsalia de futuro og sponsalia de præsentī kjendtes i den eller ikke, om sponsalia de futuro maatte siges at være ægteskabstiftende o. s. v., ere Spørgsmaal, hvorom der i de aller-

nyeste Tider er tvistet meget¹⁾, men som ikke have nogen umiddelbar Interesse for nærværende Undersøgelse. Thi det tør vistnok betragtes som utvivlsomt, at efter Pave Alexander III's Tid, navnlig fra Slutningen af det 12 Aarh., blev den bekjendte og hidtil almindelig antagne Modsætning mellem sponsalia de futuro og sponsalia de præsentii udviklet og anerkjendt som almindelig kanonisk Ret ogsaa udenfor den franske Kirke, i hvilken den først er opstaaet. Og hvorledes man end vil construere Begreberne i teknisk-juridisk Henseende, staae de practiske Resultater med Hensyn til alle Hovedtilfældenes Afgjørelse siden den Tid fast nok. Sponsalia de futuro, hvorved forstodes Overeenskomst om i Fremtiden at indgaae Ægteskab, stiftede ikke Ægteskab i og for sig, men naar copula carnalis paafulgte, gik consensus de futuro derved uden videre over til at blive consensus de præsentii, og gyldigt Ægteskab forelaa fra det Øieblik af. Derimod stiftedes Ægteskab ved sponsalia de præsentii eller Overeenskomst mellem Parterne om, at Ægteskab mellem dem strax skulde indtræde, uden at der behøvedes hverken benedictio nuptialis, deductio in domum eller endog kun copula carnalis for at bringe de fulde Retsvirkninger af lovligt Ægteskab til at indtræde. Det fordrødes end ikke, at Parternes consensus ved sponsalia de præsentii skulde bevises paa nogen særlig Maade eller afgives under Ledsagelse af bestemte Formaliteter. Den ægteskabstiftende Kraft af Parternes blotte consensus de præsentii fremtraadte netop i den skarpeste og mest til-

¹⁾ Jfr. Rudolph Sohm, *Recht der Eheschliessung* 1875, 107 ff., Emil Friedberg, *Verlobung und Trauung* 1876, 23 ff., Sohms Svar paa Friedbergs Kritik, betitlet *Trauung und Verlobung*, 1876, samt endelig A. v. Scheuerl, *Die Entwicklung des kirchlichen Eheschliessungsrechts* 1877, 36, 58 o. fl.

spidsede Form deri, at der ingen Tvivl var om, at hemmelige sponsalia de præsenti, hvis Indgaaelse og Tilværelse holdtes skjult for Menigheden i Almindelighed og for Slægt og Venner i Særdeleshed, udgjorde fuldkommen retsgyldige Ægteskaber, naar blot Parternes Consens i fornødent Fald kunde bevises. Forandring heri skete først for den katholske Kirkes Vedkommende, nemlig ved det tridentinske Decret (1564), som til Ægteskabs Stiftelse fordrede, at Consenserklæringen afgaves «coram parcho et duobus vel tribus testibus», og nægtede sponsalia de præsenti i enhver anden Form ægteskabstiftende Virkning, samt ophævede Reglen om, at sponsalia de futuro blot ved efterfølgende copula carnalis gik over til retsgyldigt Ægteskab. I den protestantiske Kirke holdt den gamle Ret sig, som senere skal vises, meget længere. I den fortridentinske kanoniske Ret medførte Mangel af Forældres eller Værgers Samtykke til Umyndiges Ægteskab, som var bleven hemmeligholdt for dem, ikke dettes Ugyldighed, naar det først var bleven stiftet ved consensus de præsenti. Der blev paa det tridentinske Concilium i Aarene 1563 og 1564 ført en levende Strid, om der burde gjøres Forandring heri, men Resultatet blev, at man ikke dristede sig til at forkaste den gamle Regel om hemmelige Ægteskabers Gyldighed, uanseet Mangelen af Forældres Samtykke, dog at de naturligviis for Fremtiden maatte være stiftede «coram parcho et duobus testibus», see den interessante Fremstilling hos Emil Friedberg, *Recht der Eheschliessung* 1865, S. 107—127.

Den geistlige Indvielse (benedictio sacerdotalis) af Ægteskabet var en Skik, der ikke lettelig forsømtes, og hvis Iagttagelse hævdedes som en kirkelig Pligt. Lange Tider førend den Periode, hvormed vi her beskæftige os, havde den vistnok udviklet sig til den bestemte Skikkelse af

kirkelig Vielse, hvis Eiendommelighed bestaaer deri, at Præsten lægger begge Parternes Hænder sammen og giver den ene til den anden¹). Men denne kirkelige Handling var efter den kanoniske Ret uden Betydning ved Spørgsmaalet om Ægteskabets retsgyldige Stiftelse. Den indledede kun det ægteskabelige Samlivs factiske Begyndelse. Men den var ikke nødvendig for Ægteskabets juridiske Gyldighed eller Indtrædelsen af dets fulde Retsvirkninger.

Kun paa et Punkt kan der være Tale om, at der foruden Parternes Consenserklæring (*consensus de præsenti*) skulde kunne fordres noget mere, idet nemlig de fleste Retshistorikere, f. Ex. Rosenvinge i hans Retshistorie I. 153 og Stemann i den danske Retshistorie S. 322, antage, at foruden *consensus* endvidere Ægtesengens Bestigelse var nødvendig til Ægteskabets fuldstændige Stiftelse. Der kan ganske vist ikke være nogen Tvivl om, at der i den ældste Tid foruden Fæstning og Udredelse af «mundr» tillige, for at Ægteskabets Retsvirkninger fuldstændig kunde indtræde, fordredes Brudens høitidelige Overlevering til Brudgommen. Denne Handling — Bryllupsakten — foregik paa en bestemt i Skik og Brug grundet Maade ved en festlig Sammenkomst af Slægt og Venner og afsluttedes med, at Brud og Brud-

¹) Oprindeligt fremtraadte *benedictio sacerdotalis* vistnok kun som de Nygiftes Kirkegang for at modtage Kirkens Velsignelse i Anledning af indgaaet Ægteskab. I de gamle tyske middelalderlige Digte gaae Brudefolkene først til Kirke Dagen efter Bryllupet (jfr. *Nibelungerne*, *Lohengrin* m. m.). Men Kirken førte efterhaanden igjennem, at *Benedictionen* skulde søges, førend der skredes til factisk Begyndelse af det ægteskabelige Samliv, altsaa paa selve Bryllupsdagen. Fra en blot Velsignelse af Ægteskabet gik Præstens Medvirkning da over til at blive en egenlig Vielse, hvorved han giver Ægtefolkene tilsammen, jfr. hermed den interessante Udvikling hos Sohm, *Eheschl.* S. 153 ff.

gom i Vidners Overværelse lagdes i Seng med hinanden¹). Vistnok vedligeholdt denne sidste Skik sig længe, efter at den gamle Fæstning og Udredelsen af «mundr» var forsvunden. Og det er maaskee det sandsynligste, at den gamle Retsopfattelse, at Ægteskabets Retsvirkninger ikke indtraadte, førend Bruden var factisk overgivet til Brudgommen — ved Bryllupsfesten og den dertil sig sluttende Bestigelse af Ægtesengen — endnu var herskende paa Provindsiallovenes Tid. Herfor taler Analogien fra beslægtede Folkeslag (Sverrig, Tydskland). Ligeledes kan til Støtte herfor anføres Stedet hos Sunesen III. 7, hvor Ordene «post cohabitationem habitam cum uxore legitima» saavel som «post contractas nuptias» (ogsaa i I. 4) ganske vist synes at pege hen paa, at Bryllupet og Ægtesengens Bestigelse endnu have været ansete for relevante Kjendsgjerninger. Men klart og tydeligt kommer dette dog ikke frem i Provindsiallovenes egentlige Retsbestemmelser. Der bruges forskellige Betegnelser for Ægteskabs Indgaaelse, sædvanligst de reent neutrale Udtryk, at Parterne ere «gifte» eller «komne sammen», hvilke Udtryk lige saa lidt dengang som nu oplyse noget nærmere om Stiftelsesmaaden. Af og til forekommer der andre Udtryk, «gift og guldfæstet» i Sk. L. III. 17, «viet» i V. S. L. III. 12, E. S. L. I. 49, J. L. I. 24, men man maa dog være enig om, at der ikke af disse Steder kan sluttes, at resp. Fæstepenges Betaling eller kirkelig Vielse i Almindelighed vare nødvendige Vilkaar for lovligt Ægteskabs Stiftelse. Det siges intetsteds i Provindsiallovene — saaledes som i adskillige samtidige fremmede Love —, at Ægteskabets formueretlige

¹) Jfr. herom bl. a. Olivecrona, Om makars gifterätt i bo, 4 Udg. I. 151, Keyser, Efterl. Skr. II. 2. 21—23, Finsen, den islandske Familieret efter Graagaasen 236 o. m. fl.

Virkninger, navnlig Formuefælleddskabet, vare afhængige af, at Ægtefolkene havde søgt Seng sammen. Staaer det saaledes end noget uklart, om det paa Provindsiallovenes Tid endnu fastholdtes som en Retsregel, at Ægteskabet først fuldstændig stiftedes ved Brudens factiske Overlevering til Brudgommen gennem Bryllup m. m., er det i al Fald ikke tvivlsomt, at disse Spor af den ældre Retsopfattelse i de følgende Aarhundreder faldt for den kanoniske Ægteskabsrets Indtrængen, og det kan ansees for hævet over al Tvivl, at i det 15 Aarh. kunde fuldgyldigt Ægteskab stiftes consensu alene. Dette blev antaget og fulgt som Regel i hele den katholske Christenhed ved de geistlige Domstole, under hvilke Ægteskabssager henhørte. Og hos os er der ingen Grund til at tvivle om, at de verdslige Retter føiede sig herefter, saaledes at det, der i Kirkens Øine agtedes som fuldgyldigt Ægteskab, ogsaa i alle borgerlige Forhold behandledes som saadant. Andensteds haves der vel particularretlige Afvigelser fra denne jus commune, f. Ex. i Tydskland, hvor det, for at de formueretlige Virkninger af Ægteskab fuldt kunde indtræde, paa sine Steder fordreder, at Ægtefællerne havde begyndt Samlivet med hinanden, jfr. Sohm, Recht der Eheschliessung 97. Men hos os findes ingen særlige Bestemmelser af denne Art. Forsaavidt man for Kjøbstædernes Vedkommende i denne Henseende vilde pege paa K. Hans's Stadsret c. 35 og 40, kan dens Regel simpelt hen forklares derved, at den er optaget af svensk Ret, men der er ikke mere Grund til at antage, at denne Bestemmelse skulde have faaet fast Fod i dansk Ret, end de mange andre svenske Retsregler, som indeholdes i denne Konges saakaldte almindelige Stadsret, jfr. Larsens Saml. Skr. I. 1. 291. Det maa betragtes som givet, at den kanoniske

Rets Regler om Ægteskabs Stiftelse ogsaa vare Danmarks gjældende Ret herom en rum Tid førend Reformationen.

Ved Siden af de almindelige kanoniske Grundsætninger gjaldt en særegen Regel — en Slags dansk Particularret — nemlig J. L. I. 27 «Hva sum havær slökæfrith i garth mæth sik ok gangær opænbarlik mæth at sovæ oc hun havær las oc lykki oc sökær atæ oc dryc mæth banum openbarlic i thræ wintær, hun skal vær ræt husfrö oc athælkunæ». Biskop Knud betegner dette i sin Glosse som lovlig Præsuntion, og det kan ikke heller nægtes, at der, netop naar Ægteskabets Stiftelse er aldeles formløs og ikke omgjærdet med særegne Beviisforanstaltninger, naturligen kan føles Trang til ved legale Præsuntioner at raade Bod paa den Usikkerhed angaaende Forholdets retmæssige Stiftelse og oprindelige Character, som ellers saa ofte vil være tilstede¹⁾. Men efter Ordene i J. L. I. 27 er der ingen Grund til at kalde denne Regel en blot Præsuntion. Det er et ligefremt Paa-bud om, at tre Aars fortsat aabenlyst Samliv som Ægtefolk skal medføre, at Parterne ansees som virkelige Ægtefæller, og at de legale Følger heraf skulle indtræde baade med Hensyn til dem selv og deres Børn²⁾. Denne Retsregel var ikke gaaet af Brug paa Reformationstiden, thi J. L. I. 27 paaberaabes endnu som gjældende uophævet Ret i en Dom,

¹⁾ Et højest karakteristisk Beviis paa, hvorledes den aldeles formløse Ægteskabsstiftelse paa den fortridentinske kanoniske Rets Maade medfører Trang til ved Præsuntioner at bøde paa den Usikkerhed, som ellers vilde ledsage ægteskabelige Forbindelser og fortsætte sig i Slægtled, afgiver det i Skotland, hvor Decr. Tridentinum ikke er publiceret, ved en Parlamentsact af 1503 hjemlede saakaldte «*mariage by habite and repute*», jfr. E. Friedberg, *Recht der Eheschl.* S. 450.

²⁾ I de gamle norske Love medførte tyve Aars factisk Samliv med Frille, at Parterne bleve ansete i alt Væsentligt som Ægtefolk, jfr. *Ældre Gulathingl.* c. 125, *Keysers Efterl. Skr.* II. 1. 313.

afsagt paa Kongens Retterthing i Aaret 1538, jfr. Rosenvinges Saml. af gl. danske Domme II. 81. Snarere kunde der spørges, om den nævnte Retsregel kan antages at have havt Gyldighed uden for det jydsk Retsomraade. Noget bestemt Beviisdatum i saa Henseende er mig ikke bekjendt — afseet fra, hvad der senere hen skal bemærkes i Anledning af T. Brahes Ægteskab —, men der foreligger ingen Grund til at troe, at den i J. L. I. 27 indeholdte Retsgrundsætning ikke skulde være bleven anvendt ogsaa i det sjællandske og skaanske Retsomraade, naar Spørgsmaalet kom til at foreligge der. Thi om det end er vist, at J. L. hverken kom til at gjælde eller var bestemt til at skulle gjælde som Lov i hele Riget, er det paa den anden Side ligesaa vist, at dens enkelte Bestemmelser jævnlig anvendtes i Sjælland og Skaane som subsidiair Ret, hvor Provindsens egen Lovbog ingen Regel gav for Tilfældet, forudsat at J. L.s Regel ikke stred mod de almindelige Grundsætninger, hvorfra Provindsens Lov gik ud ved Ordningen af vedkommende Materie i det Hele¹⁾. Seet fra dette Synspunkt kunde Intet stille sig imod at anvende J. L. I. 27. Der indeholdes i Sjæll. eller i Sk. Lov ingen Bestemmelse om, hvorledes et i lang Tid fortsat aabenlyst Samliv som Ægtefolk skal betragtes, thi det vilde være en i høi Grad uhistorisk Fremgangsmaade at anvende den nyere Tids stringente juridiske Betragtningssmaade paa Provindsiallovene og ifølge deraf slutte saaledes, at da denne særegne Stiftelsesmaade

¹⁾ Uden at lægge afgjørende Vægt paa, at J. L. meget ofte i Domme citeres som vores danske Lov, frembyder Rosenvinges Saml. af gl. d. Domme ikke faa Exempler paa, at J. L. blev anvendt og paaberaabt i andre Provindser, jfr. saaledes l. c. II. 38 (J. L. III. 43 anvendt paa Bornholm), III. 271 (i Sjælland), II. 49 og 240 (som vise, at J. L. II. 114 anvendtes i Sjælland og i Skaane endog fremfor disse Provindsers egne Love om Depositum).

eller Præsumption ikke hjemles ved nogen udtrykkelig Udtalelse i Sjæll. eller Sk. L., følger deraf, at Hovedreglen «consensus, non concubitus facit nuptias» i disse Provindser gjaldt uden noget Supplement eller nogen Undtagelse, og at altsaa disse Love derved eo ipso ligefrem stemplede enhver Forbindelse, hvor consensus ei kunde paavises, som Concubinatus. Det laa tværtimod nær at anvende J. L. I. 27 i de andre Provindser, fordi den ikke angaaer noget Forhold af provindsiel Character eller som hænger sammen med særlig jydsk Institutioner, men et reent almeent Forhold, for hvis forskjellige Ordning i Landsdele, der i kirkelig og religiøs Henseende, særlig med Hensyn til Ægteskabets Opfattelse, baade juridisk og factisk befandt sig under ganske de samme Vilkaar, ingensomhelst Grund kunde anføres.

Ved Reformationens Indførelse og de til dette Værks Fuldbringelse umiddelbart sigtende Skridt skete der ingen Forandring i den ældre Rets Regler om Ægteskabs Stiftelse. Navnlig kan Kirkeordinantsen af 1537 ikke antages at have indført en Nødvendighed af kirkelig Vielse til Stiftelsen af retsgyldigt Ægteskab, som ikke tilforn existerede. Den siger kun «porro matrimonium ad ministrum verbi non spectat, nisi quantum ad conjunctionem eorum et scrupulos conscientiae attinet; reliqua omnia ad magistratum pertinent. Matrimonialiter contra gradus prohibitos nulli jungantur nec qui clam inter se contra voluntatem eorum, quibus subsunt, contravenerint aut non ante semel atque iterum palam in templis denunciati sunt ac publica precatione adjuti. In quibus vero omnia se recte habent, in facie ecclesiae juxta receptum patriae morem a ministris ecclesiae receptis copulentur juxta ratione, quae exstat in minore

catechismo Lutheri», eller i den danske Text: «Med Ægtepersoner paa Ægteskabs Vegne have Guds Ords Tjenere intet at skaffe uden at give og vie dem tilsammen og at underrette deres bekymrede Samvittigheder. Alt andet hører verdslig Øvrighed til. Der skal ingen gives tilsammen udi Ægteskab mod Forbud udi de forbudne Led, ikke heller de, som lønlig imellem sig selv have trolovet sig sammen uden deres Villie, hvilke de ere undergivne, eller de, som ikke ere tilforn en Sinde og anden aabenbar forkyndet i Kirken og med en almindelig Bøn have ladet sig hjælpe hos Gud. Men hvor som to nu ere, der ingen Hinder er hos i disse eller andre Maader, de maae udi Kirkens Nærværelse efter Landsens vedtagne Sæd af Kirkens vedtagne Tjenere lade sig samle efter den Skik og Maade, som staaer i Dr. Mortens lille Katechismus». Disse Bestemmelser kunne ikke antages at indføre en principiel Forandring i de forefundne Regler om Ægteskabs Stiftelse, saaledes som det vilde være at gjøre den kirkelige Vielse til nødvendig Betingelse for retsyldigt Ægteskab. Havde det været Meningen, maatte Affattelsen af det paagjældende Sted i Kirkeordinantsen have været en ganske anden. Som Ordene lyde, ligger der ikke videre i dem, end at Kirkeordinantsen paalægger Geistligheden paa Begjæring at vie Folk, jfr. Ordene «maa udi Kirkens Nærværelse efter Landsens vedtagne Sæd af Kirkens vedtagne Tjenere lade sig samle»¹⁾. Der indføres saaledes

¹⁾ Man bringes ved at læse Kirkeordinantsen til at tænke paa Luthers bekjendte saa ofte citerede Ord i Fortalen til Traubüchlein «So manches Land, so manche Sitte» sagt das gemeine Sprichwort. Demnach weil die Hochzeit und Ehestand ein weltlich Geschäft ist, gebühret uns Geistlichen oder Kirchendienern nicht darinne zu ordiniren oder regieren, sondern lassen einer jeglichen Stadt und Lande hierinne ihren Brauch und Gewohnheit, wie sie gehen. Etliche führen die Braut zweimal zur Kirche, beide

intetsomhelst nyt, thi kirkelig Benediction af Ægteskab var ogsaa almindelig Skik og Brug i den katholske Tid; det paalægges kun de evangeliske Præster at yde Menighedens Medlemmer denne Tjeneste, medens de forøvrigt ikke skulle befatte sig med Ægteskabssager, saaledes som den katholske Geistlighed havde gjort. Men samtidig hermed opstiller Kirkeordinantsen visse Betingelser for, at Vielsen af Præsten maa foretages. At Kirken ikke kunde række Haanden til at føre Personer, der vare hinanden beslægtede eller besvogrede i de forbudne Led, sammen i Ægteskab, er en Selvfølge. Dernæst var det stemmende med Luthers Grundsætninger at modarbejde hemmelige Ægteskaber, hvortil han henregnede Ægteskaber indgaaede af Umyndige uden deres Forældres eller Værgers Vidende og Villie, og det kunde derfor heller ikke tillades Geistligheden at hjælpe til ved saadannes Stiftelse. Endelig indskærpes det i naturlig Sammenhæng hermed, at der skal lyses to Gange i Kirken, førend Vielsen maa foretages, hvorimod Kirkeordinantsen intet indeholder om, at Parterne skulle troloves af Præsten eller i hans Nærværelse eller overhovedet paa nogen sollen Maade. Der stilles disse Betingelser for, at kirkelig Vielse maa foretages, men der foreskrives Intet om, at denne overhovedet skal være nødvendig til Indgaaelse af et i den borgerlige Lovs Øine gyldigt Ægteskab.

At Kirkeordinantsen af 1537 ikke tænker paa at ind-

des Abends und des Morgens; etliche nur einmal; etliche verkündigen's und bieten sie auf auf der Kanzel, zwei oder drei Wochen zuvor. Solches alles und dergleichen lasse ich Herren und Rath schaffen und machen, wie sie wollen; es geht mir nichts an. Aber so man an uns begehret, für der Kirchen oder in der Kirchen sie zu segnen, über sie zu beten, oder sie auch zu trauen, sind wir schuldig, dasselbige zu thun., jfr. Strampff, Dr. Martin Luther: Ueber die Ehe. Berlin 1857. S. 340—41.

føre kirkelig Vielse som den lovgyldige Stiftelsesmaade af Ægteskab, er ikke andet end, hvad man maatte vente, thi Reformatorerne opstillede dengang slet ikke en saadan Fordring. Luther¹⁾ selv anbefalede vel at lade det ved Parternes offentlige Consenserklæring stiftede Ægteskab indvie ved Kirken, inden det ægteskabelige Samliv begyndtes, men han paatog sig ikke at foreskrive Noget om Ægteskabets borgerlige Gyldighed og hvad dertil fordredes, jfr. Strampff l. c. S. 338—39. I denne Henseende tog han den historisk overleverede Retstilstand som noget Givet, det ikke var hans Sag at forandre. I Principet bevæge hans Betragtninger sig paa denne Grundvold, om han end kritiserede de herskende Anskuelse hos Juristerne paa enkelte Punkter. Hans Theori om Ægteskabs Stiftelse holdt sig saaledes i det Væsentlige til den kanoniske Ret. Afvigelserne gik i al Fald slet ikke i heromhandlede Retning. Han angreb den kanoniske Rets Adskillelse mellem sponsalia de futuro og sponsalia de præsentī, saaledes som denne Adskillelse dengang opfattedes, og paastod, at denne Distinction i det tyske Sprog og den deraf betingede tyske Folkeforestilling ikke kunde forstaaes; han mente derimod, at alle sponsalia maatte ansees som sponsalia de præsentī, undtagen hvor der udtrykkelig var tilføiet en Betingelse eller en Tidsfrist; kun disse sidste sponsalia vilde han betragte og behandle som sponsalia de futuro; alle andre sponsalia vare efter hans Mening de præsentī og derfor eensbetydende med virkeligt Ægteskab for Gud og Mennesker, jfr. Strampff 287—88, 318—19. Det andet Punkt, hvori Luther stærkt accentuerede sin Uenighed med den kanoniske Ret, var det, at han ikke

¹⁾ I Henseende til Luthers Udtalelser om Ægteskabet har jeg benyttet det af Strampff under Navn af •Dr. Martin Luther: Ueber die Ehe, Berlin 1857• udgivne Udtog af hans Skrifter.

ansaa hemmelig Trolovelse for gyldigt Ægteskab, og til hemmelig Trolovelse regnede han enhver Trolovelse, som var indgaaet af Umyndige uden deres Forældres eller Værgers Vidende og Ville, jfr. Strampff 288, 313¹⁾. Et i denne Forstand hemmeligt indgaaet Ægteskab ansaa han for ugyldigt, og paa denne Afvigelse fra den kanoniske Ret synes han at have lagt megen Vægt; han var derfor imod Slutningen af sit Liv vred paa Juristerne, fordi de ikke vilde give ham Medhold heri. — Luther reiste saaledes ingen Modsigelse mod den Retstilstand, han forefandt, nemlig at Ægteskab retsgyldig kunde stiftes uden nogensomhelst kirkelig Act²⁾. Melancton staaer paa ganske det samme Standpunkt, kun at han nærmer sig noget mere til Kanonisternes Opfattelse, idet han holder for, at Umyndiges Ægteskab, der er indgaaet mod Forældrenes Villie, ikke kan opløses, naar Ægtefællerne have haft virkeligt ægteskabeligt Samkvem med hinanden³⁾. Og den her fremsatte Grund-

¹⁾ *Weil die Ehe ein öffentlicher Stand ist, der öffentlich für der Gemeine soll angenommen und erkannt werden, ist es billig, dasz es auch öffentlicher Weise gestift und angefangen werde mit Zeugen, die solchs beweisen können, weil Gott spricht: Alle Sachen sollen bestehen in zwei oder dreier Mund Auf dasz aber nicht Jemand hier ein Wortgezänk anrichte, heisze ich das heimlich Verlöbnisz, das da geschiet hinter Wissen und Willen derjenigen, so die Ueberhand haben und die Ehe zu stiften Recht und Macht haben als Vater und Mutter und was an ihrer Statt sein mag. Denn obgleich tausend Zeugen bei einem heimlichen Verlöbnisz wären, so es doch hinter Wissen und Willen der Aeltern geschähe, sollen sie alle tausend nur für einen Mund gerechnet sein*

²⁾ Herved kan eftersees Friedbergs udførlige Fremstilling i Recht der Eheschl. 203—211 smhdt. med 225—226. I denne Retning har Friedbergs Opfattelse ikke mødt nogen Opposition, men baade Sohm l. c. 197 og Scheuerl l. c. 126 ere fuldkommen enige deri, at Luther antog, at Ægteskab retsgyldigt kunde stiftes uden kirkelig Vielse, saavel som overhovedet uden Sollenitet af nogen Art.

³⁾ Friedberg l. c. 227.

opfattelse findes hos alle de lutherske Theologer og Jurister hele det 16de Aarhundrede igjennem og langt ind i det 17de¹⁾. Den af Luther hævdede Opfattelse, at Forlovelse i Reglen var at opfatte som sponsalia de præsenti, hvor ikke en Tidsfrist eller en Betingelse var tilføiet, og derfor stiftede Ægteskab, kom ogsaa fuldstændigt til Gyldighed i den practiske Retsanvendelse. Vidnesbyrd herom haves i mange Responsa fra de theologiske og juridiske Faculteter ved de lutherske Universiteter og fra de lutherske Consistorier. Saaledes udtalte Universitetet i Vittenberg i Aaret 1565: «dasz solche öffentliche Eheverlöbnisz, da sine conditione per verba de præsenti einer dem anderen die Ehe zugesaget, eine rechte Ehe ist vor Gott und vor der Welt, ungeachtet wenn gleich das Beischlafen nicht erfolget ist»²⁾, jfr. Dedekenn, Thesaurus consiliorum et decisionum III. 187. Endnu i 1597 udtaler Universitetet i Vittenberg: «dasz es also vor Gott und der Welt eine rechte verbindliche Ehe zwischen ihnen beiden geschlossen, ungeachtet ob sie gleich, Christlichem Brauch und Gewohnheit nach, durch den Priester ehelich nicht getraut und gesegnet noch mit ehelichem Beilager solch Ehegelübde vollzogen haben. Nuptias enim seu matrimonium non concubitus facit sed consensus»³⁾. I 1595 afgav Consistoriet i Stuttgart en Kjendelse angaaende det Spørgsmaal, om en Vielse af lutherske Brudfolk, fore-

¹⁾ See den udførlige Redegjørelse hos Friedberg 228—240.

²⁾ I Indledningen til dette Responsum sige Professorerne «wollen wir euch — nicht bergen, wie es damit nicht allein zu diesen Zeiten, sondern auch bei Leben Weiland des Ehrwürdigen und Hochgelahrten unseres lieben Herrn und Vaters Doctoris Martini und der anderen unsern lieben Herrn Præceptoren je und allwege in diesen Kirchen und Consistorien also gehalten worden». Responsummet indholder altsaa, hvad der lige siden Luthers egen Tid var antaget og fulgt af Universitetet i Vittenberg.

³⁾ Friedberg l. c. 276.

taget af en katholsk Præst, fordi en luthersk ikke kunde faaes, var gyldig, hvilket Spørgsmaal besvaredes bekræftende bl. a. af den Grund «quia etiam privatus quispiam possit confirmare matrimonium», og der tilføies «contractus matrimonii politicus magis est quam ecclesiasticus», jfr. Dedekenn, Thesaurus III. 301. I Forbindelse hermed kan anføres en Kjendelse af det theologiske Facultet i Leipzig, som meddeles af Dedekenn l. c. 195, hvor det hedder: «Was Gott zusammen gefüget hat, soll kein Mensch nicht scheiden. Nun aber wo Bräutigam und Braut sind, welche sich mit einander verlobet und in Beisein herlicher Leute einander die Ehe versprochen haben, die hat Gott zusammen gefüget, sie sind in Gottes Augen Eheleute, darum soll sie kein Mensch scheiden Und ob wohl benedictio sacerdotalis, deductio in domum et cohabitatio noch nicht erfolget, so ist doch benedictio nicht simpliciter die essentia conjugii, die deductio in domum ist conjugii consequens, und bleibt die Regel wahr: consensus non concubitus facit matrimonium. Nun ist zwischen Braut und Bräutigam der consensus, sie haben sich ehelich verlobet, sie können ihrer Zusage nicht widerkommen, und ist demnach unter ihnen conjugium contractum, licet non consummatum.» Som en Følge af denne hele Opfattelse, hvorefter sponsalia, forsaavidt de ei vare betingede eller knyttede til Tidsfrister, ansaaes som consensus de præsentii og derfor som Ægteskab stiftende, maa det betragtes, at Personer, der paa denne Maade havde bundet sig, ikke kunde løses fra hinanden undtagen af de samme Grunde, af hvilke Ægteskabsskilsmissen kunde indrømmes. Det hedder saaledes i det ovenfor nævnte Vittenberger Responsum af 1565: «Wann zwei Personen gebührlicher und ordentlicher Weise einander die Ehe zugesaget und sich öffentlich verlobet haben, dasz sie mit einander ex mutuo dissensu

solche Ehegelübde nicht können oder mögen aufsagen oder davon abstehehen, es wären dann solche Ursachen und causæ sufficientes vorhanden, dadurch auch die vollzogene Ehe et matrimonium copula consummatum könnten geschieden werden». I Overeensstemmelse med hele denne Opfattelse udhæver Luther, at naar offentlig Forlovede gjøre sig skyldige i Utroskab imod hinanden, er det «Ægteskabsbrud», ligesom han ogsaa lærte, at naar en Mand havde offentlig forlovet sig med tvende, den ene efter den anden, skulde han ubetinget blive hos den første, hvis hun vilde have ham, og forlade den sidste, selv om han havde beligget hende, medens han ikke havde havt noget at skaffe med den første, jfr. Strampff l. c. 326, 331¹⁾.

Luthers Opfattelse blev Grundlaget for den protestantiske Kirkerets Behandling af disse Spørgsmaal; men den modificeredes og klaredes nærmere af hans Disciple. Navnlig udvikledes af disse Adskillelsen mellem Begreberne matrimonium inchoatum og matrimonium consummatum. Man fastholdt vel, at Ægteskab var stiftet ved Forlovelsen (consensu), men man lærte derhos, at det først fuldbyrdedes enten ved copula carnalis eller — hvad der senere hen tillagdes lige Virkning — ved kirkelig Vielse. Først da var Ægte-

¹⁾ Luthers her citerede Udtalelser angaae aabenbart kun sponsalia de presenti, under hvilket Synspunkt han, som bemærket, i Reglen saa enhver offentlig Forlovelse; hemmelige Forlovelser, som han nærmest saa under Synspunktet af sponsalia de futuro, ansaa han i Reglen for ugyldige, men med Hensyn til dem tillagde han dog den Omstændighed, at Besvangrelse kom til, en betydelig Vægt; han mente saaledes, at naar en Mand forlovede sig hemmeligt og besvangrede sin Forlovede, og han derefter indgik offentlig Forlovelse med en anden, maatte denne sidste, forsaavidt han ikke havde havt med hende at gjøre, staae tilbage for den første hemmeligt Forlovede, fordi den sidste havde sin Ære uskadt og den første ikke paa nogen anden Maade kunde gives Opreisning, jfr. Strampff 327, 330—34.

skabet fuldkommet. Det retlige Baand var tilveiebragt ved Forlovelsen, matrimonium var inchoatum, men det var dog ikke uden Betydning i Henseende til Ægteskabets Retsvirkninger, at det virkelig paa en af de ovenanførte Maader fuldbyrdedes, gik over til at blive matrimonium consummatum, jfr. hermed hvad der senere skal blive bemærket om Opløseligheden af resp. matrimonium inchoatum og consummatum samt om N. Hemmingsens Anskuelse. I Samklang med det Anførte antog man, at den i godt Folks Nærværelse gjensidig givne Consenserklæring medførte, at Parterne ved den verdslige Øvrighed skulde tvinges til at fuldbyrde Ægteskabet saavel ved at lade kirkelig Vielse foretage som ved at tiltræde det ægteskabelige Samliv, ikke saaledes, at heri laa det Ægteskabet stiftende Moment, men saaledes, at heri laa en Fuldbyrdelse af det allerede rets-gyldig tilstedeværende ægteskabelige Baand mellem Parterne. Herpaa haves mange Exempler hos Dedekenn, f. Ex. Responsum af det chursachsiske Consistorium (III. 190): «Nehmlich dasz auch denen, so sich allein ehelich ordentlicher Weise verbindlich verlobet, nicht solle frei stehen, sich mit ihrem Willen von einander zu scheiden, sonderlich in Verweigerung durch rechtlich Amt, wo es vornehme Personen wären, captis pignoribus, oder, wo die Person geringes Standes, mit Gefängnisz die Ehe zu vollziehen sollten angehalten werden»; to Kjendelser af Consistoriet i Vittenberg (ibidem 194): «So seyn Sie auch beide ihres Vorwendens ungeachtet solch öffentliches Ehegelübd mit Christlichem Kirchgang und ehelichem Beilager zu vollziehen schuldig und werden auf ihr Weigern von der weltlichen Obrigkeit dazu gebührlich angehaltét und compellirt»; Kjendelse af det theologiske Facultet i Leipzig (ibidem 196): «und die desertion ernstlich gestrafet, ja vielmehr pars desertrix, si justam causam

non habuerit, durch Zwang der weltlichen Obrigkeit ad cohabitandum ernstlich und billig angehalten wird». Om Ægteskabet var bleven consumeret eller ikke, øvede især Indflydelse ved Spørgsmaalet om dets Opløsning. Thi medens det, naar matrimonium var consummatum, fastholdtes, at Skilsmisse ikke kunde tilstedes uden de bestemte og anerkjendte egentlige Skilsmissegrunde, var man ikke saa stræng med Hensyn til at tillade Opløsningen af et matrimonium, der blot var inchoatum. Vel kunde det ikke tillades Parterne, blot fordi de derom vare enige med hinanden, at ophæve en indgaaet offentlig Forlovelse, men dertil maatte have Consistoriernes Tilladelse, og der maatte være en antagelig Grund, i Henseende til hvis Bedømmelse der dog iøvrigt havdes en vis Frihed. Navnlig kom den anførte Distinction til Anvendelse, naar der forelaa Collisioner mellem flere Ægteskaber. Det blev saaledes meget tidligt efter Luthers Tid i Modsætning til hans Mening den almindelige Lære, at naar en Mand havde offentlig forlovet sig med En uden dog at have havt yderligere med hende at skaffe, og han derefter retsstridig forlovede sig med en anden, gaaer denne sidste Forbindelse, dersom den er consumeret ved copula, forud for den ældre, jfr. iøvrigt om denne Gjenstand Sohm l. c. 208—209.

Medens det saaledes utvivlsomt hele det 16 Aarhundrede og i ethvert Fald et godt Stykke ind i det 17 Aarhundrede var den almindelige protestantiske Kirkerets Opfattelse, at retsgyldigt Ægteskab stiftedes ved Parternes Consenserklæring, idetmindste naar denne afgaves i gode Mænds Overværelse og consumeredes ved copula, var det dog alligevel den kirkelige Anskuelse, at det stred mod god christelig Skik og Orden, at de Paagjældende begyndte det ægteskabelige Samliv førend den kirkelige Indvielse af Ægteskabet. Og det er sandsynligt, at

denne Anskuelse, som efterhaanden gjorde sig gjældende med større og større Styrke og mere og mere blev omgjærdet med verdslige Tvangsmidler og Straffe, medens Læren om matrimonium inchoatum og matrimonium consummatum aabnede Veien til at sætte det førstnævnte Begreb mere og mere i Klasse med blotte sponsalia de futuro, er den egentlige Kilde og Begyndelse til den i næsten alle protestantiske Lande senere opkommende Retsanskuelse, at den kirkelige Vielse var det Afgjørende med Hensyn til Ægteskabs Stiftelse. Men oprindeligt laa der i den ovennævnte kirkelige Anskuelse om det Utilstedelige i, at Parterne flyttede sammen forend den kirkelige Bekræftelse af deres Ægteskab, ikke nogen Tvivl om, at Consenserklæringen var tilstrækkelig til at stifte retsgyldigt Ægteskab, forsaavidt alle borgerlige Virkninger heraf angaaer. Der anvendtes vel i nogle Kirkeordinantser Straf for saadan Sammenflytning, og det var allevegne Geistlighedens Pligt at advare og ivre derimod, selv om ingen egentlig Straf anvendtes, men det betvivledes paa den anden Side ikke, at naar de Paagjældende flyttede sammen og avlede Børn forinden den kirkelige Bekræftelse af Ægteskabet, vare saadanne Børn ægte, og Forældrene rette Ægtefolk, om disse end paadroge sig kirkelig Censur eller paa nogle Steder endog tillige verdslig Straf ved deres Forhold¹⁾. Betegnende i fornævnte Hen-

¹⁾ Luther siger heller ikke andet herom, end at det var en forargelig Skik, der røbede Ringegagt for Kirkens Indvielse af Ægteskabet, men ikke at Forbindelsen var ugyldig fra et borgerligt Synspunkt, f. Ex. •Denn es ist an etlichen Orten ein sträfflicher Brauch, dasz man bald auf die Vermählung ein groszes Wühl und wüestes Gefresz anrichtet, und bald dieselbige Nacht die zwey versprochene Ehemenschen zusammen legt, darauff erst nach etlichen Wochen zu Kirche geht. Welches doch nicht anders ist denn eine unmechtige Begierde und eine Anzeigung, dasz Du bald kleinachttest die Benediction gleich wie der Esau, und in

seende er det, at Universitetet i Vittenberg i Aaret 1567 i Anledning af, at Raadet i en By klagede over, at Forlovede hyppigt flyttede sammen førend Vielsen, svarede, at der ikke kunde anvendes Straffe eller dsl. herimod, thi saadanne Forlovelser vare i Virkeligheden Ægteskaber, og ved at anvende Straffe kunde man let give Anledning til den urigtige Mening, at Børn af slige Forbindelser ikke vare ægte og paadrage disse «nachtheiligen Vorwurff und Aufruck»; derfor maatte man, hvor forargelig end den Ting var, indskrænke sig til christelige Formaninger, jfr. Friedberg 279¹⁾). Hvor hyppigt det har været iblandt Menigmand, at Forlovede flyttede sammen førend Vielsen, kan sluttet af de talrige og gjentagne Forbud herimod i de kirkelige Love. Dette ogsaa hos os bekjendte Factum lader sig ikke fyldestgjørende forklare ved blot at henvise til Tidsalderens formentlige løse Sædelighedsbegreber o. s. v. Heller ikke har det megen Sandsynlighed for sig at antage, at Menigmand opfattede Trolovelsen saaledes, at den gjorde Vielsen overflødig, thi en saadan Misforstaaelse vilde ikke have kunnet bevare sig overfor Geistlighedens idelige Belæring og Paamindelse i saa Henseende, og dernæst maa imod denne Forklaringsmaade erindres, at For-

der Ehe nichts denn fleischlichen Lust suchest», jfr. Friedberg l. c. 277, Note 6.

¹⁾ Universitetet udtaler i Erklæringen «so viel die Personen belangt, ist's an dem, dasz wider solche Personen derwegen im Rechten keine Straf geordnet, sintemal nach beschehener Verlöbnisz zwischen ihnen eine rechte Ehe ist, und sie vor Eheleute zu halten, wie denn auch die Kinder, so aus solcher Zusammenhaltung geboren, vor ehelich gehalten und von ehrlichen Stände oder Zunfften nicht müssen ausgeschlossen werden, und ist solcher Personen fürnehmen selbst grosse Schad, dasz sie sich andern Leute ins Maul setzen müssen, gleich wohl daneben bekennen, dasz solches wider Christliche Zucht, desgleichen wieder gewöhnlichen Christlichen Brauch der Copulation, sintemal der Ehestand unbeflecket und ohne Ergernisz angefangen werden soll».

lovedes Sammenflytning var en Vane, som er meget ældre end den kirkelige Trolovelse, og som skriver sig fra en Tid, da Forlovelsen kun fremtraadte som Ægteskabsløftets Udveksling i gode Mænds Nærværelse, altsaa en reen privat Handling, som der ikke kunde være Tale om at forvekle med kirkelig Vielse. Det ligger meget nærmere at forklare Menigmands Tilbøielighed til at flytte sammen efter Forlovelsen som en ganske naturlig Vedhængen ved en nedarvet og i Aarhundreder rodfæstet Retstilstand, hvorefter Ægteskabet i Et og Alt var stiftet ved Consenserklæringen, og det synes heller ikke vanskeligt at forståe, at Menigmand, naar det dog erkjendtes, at Forlovelse var Ægteskab, og at de i slig Forbindelse avlede Børn vare ægte, havde ondt ved at indsee, hvorfor det da var Synd at flytte sammen førend Vielsen. Først da den Anskuelse kom frem, at der intet retsgyldigt Ægteskab var tilstede, førend Vielsen havde fundet Sted, kunde et klart og forstaaeligt Standpunkt i Henseende til at bekjæmpe den nævnte Tilbøielighed vindes.

Af det Anførte fremgaaer det, at Kirkeordinantsen af 1537 ikke har tænkt paa at foreskrive kirkelig Vielse som den eneste Maade, hvorpaa gyldigt Ægteskab kan stiftes. Det skal nu nærmere paavises, at der hengik en rum Tid efter Kirkeordinantsen, inden den Retsanskuelse dannede sig her i Riget, at kirkelig Vielse var det afgjørende Kjendemærke paa lovligt Ægteskab, og det, hvori dette adskilte sig fra ulovlige Forbindelser. Til Oplysning i saa Henseende kan anføres:

1) Den første evangeliske Biskop i Sjællands Stift Peder Palladius siger i sin Visitatsbog (Grundtvigs Udg.) S. 82—83, fra omkring Aaret 1540, paa det Sted, hvor han taler om Brudeoffer . . . «fordi der maa Ingen leve til Hobe uden Ægteskab udi noget Skjænds-Levned; Ingen

maa heller leve tilsammen i Ægteskab, uden de kunne bevise deres Ægteskab: derfor gjør man Bryllup, derfor komme Brud og Brudgom til Kirken og lade dem vie tilsammen i hver Mands Aasyn, at der skal være godt Vidnesbyrd til deres Ægteskab. — I vide ikke, hvad Fare eder og eders Børn paahænger, naar I ere ikkun trolovede eller hjemme tilsammen givne aleneste og ikke komme for Kirkedøren tilsammen og lade eder vie. — Der kunde været en Mand eller to tilstede, den Tid I bleve saa hjemme givne tilsammen: de kunne døe bort førend I selv, end siden end førend eders Børn kunne døe bort; der kunde komme En efter eders Død og kalde eders Barn en Horesøn: hvormed vil han da bevise sine Forældre at have været to Ægtefolk, naar de ere alle bortdøde, som paa den Tid hos vare? Men dersom I gjorde Bryllup eller ellers lode eder vie tilsammen i Kirken, da kunde der komme unge Børn til eders Bryllup, 10 eller 12 Aar gamle, som siden voxede op og kunde bære Vidnesbyrd om eders Ægteskab hundred Aar derefter, om nogen vilde kalde eders Børn Horebørn. Derfor er Vielse skikket af gammel Tid, Ægtefolk til Gode; ellers vil der komme Klammer efter eders Død o. s. v. — Hvo, som hertil haver det forsømt, da kunne I endnu give eders Sognepræst det tilkjende, saa han kan kalde eder af eders Stole en Søndag, naar Tjenesten er ude, og sige saa til den gode Almue: I gode Christne! disse to Personer ville nu aabenbare deres Ægteskab; saa ville vi gjerne høre deres Bekjendelse. Mand! bekjender Du, at hun er din Ægtehustru, og at I ere trolovede og givne hjemme tilsammen? Ja, det bekjender jeg. Kvinde! bekjender Du o. s. v. Nu vel, saa giver hverandre eders Haand derpaa i denne Almues Nærværelse o. s. v.¹⁾ Længere hen hedder det «Men her-

¹⁾ Det fremgaar klart af de i Texten citerede Ord, at Ægteskabet

efter maa Ingen gives tilsammen, hverken af Præstemænd eller Andre, førend der er lyst tre Gange af Prædikestolen om deres Ægteskab: om der kunde være nogen, som kunde have noget deri at sige. At de trolove hverandre desimellem udi gode Folkes Nærværelse med det Vilkaar, at Ingen kan forhindre deres Ægteskab, naar der lyses for dem, det forbydes ingen¹⁾. — Ikke tørve (o: behøve) de heller alle sammen gjøre Bryllup, som lade dem vie af Sognepræsten; det giver sig vel selv; men hvilke, som ikke formaae at gjøre Bryllup, de komme alligevel til Kirken og lade dem vie og gaae siden hjem tilsammen og æde, hvad Gud haver givet dem tilsammen.» Det fremgaaer heraf, at Palladius i Overeensstemmelse med Luthers Lære anseer Trolovelse for Ægteskab. Han gaaer ud fra, at de, der ere trolovede og givne tilsammen hjemme, ere Ægtefolk, men han foreholder Almuen, at Beviset for deres Ægteskab let kan tabes og deres Børns Egenskab som ægte drages i Tvivl, naar deres Ægteskab kun er indgaaet hjemme for et Par Vidner og ikke er offentlig indviet ved Kirken. Og han raader derfor de Ægtefolk, der ikke endnu have gjort det, til at lade deres Ægteskab publicere og bekræfte for Menigheden i Kirken. Han betragter aabenbart Vielsen kun som en Beviishandling, hvorved der gives det allerede ved Trolovelsen

ansees for at være tilstede i Forveien; Præstens Handling er kun bevidnende og publicerende det.

¹⁾ Disse noget dunkle Ord betyde aabenbart, at Vielsen vel ikke maa foregaae, førend der er lyst — som der staaer i Kirkeordnantsen —, men at dette dog ikke skulde være til Hinder for, at Parterne imidlertid trolovede sig med hinanden og derved indgik et virkeligt Ægteskab med den Virkning, at det ikke kan forhindres, om end Indsigelser maatte fremkomme efter Lysningerne. Sohm, Recht der Ehesch. S. 214, paaviser Exempler paa denne Opfattelse andensteds: •das Aufgebot ist ein Aufgebot einer bereits geschlossener Ehe• o. s. v.

stiftede Ægteskab Notorietet. Ogsaa fortjener det at bemærkes, at han kun indskærper Ægtefolk Hensigtsmæssigheden af at lade sig kirkelig vie for deres egen og deres Børns Skyld, men det betegnes ikke endnu som en kirkelig Pligt, og Trolovede, som leve sammen og avle Børn førend Vielsen og uden denne, trues ikke med kirkelig Censur eller anden Straf.

2) En Dom af Rector og Professorer ved Kjøbenhavns Universitet i Forbindelse med Superintendenterne af 10 August 1540 i Sagen om Birgitte Giøs Ægteskab med Jesper Daa, trykt i D. Mag. 3 R. I. 173. Som bekjendt var Birgitte Giø i hendes tidlige Ungdom bleven lovet Jesper Daa til Ægte, og en Forlovelse med hende bleven afsluttet, til hvilken det synes, at hun har været tvungen, ligesom hun i al Fald dengang var saa ung, at hun ikke kunde have noget ret Begreb om, hvad Ægteskab og Samtykke hertil havde at betyde. Det Spørgsmaal forelaa da til Besvarelse for Universitetet, om hun var bunden ved den omhandlede Forlovelse som et Ægteskab. Det er klart, at Universitetet i og for sig gik ud fra Luthers Opfattelse, at der ingen Forskjel var paa offentlig Forlovelse og paa Ægteskab, og det er ligesaa klart, at man ogsaa gik ud fra, at kirkelig Vielse ikke behøvedes, for at et gyldigt Ægteskab kunde være tilstede, ligesom det endelig ogsaa kan sees, at man ikke antog, at Forlovelsen skulde være consumeret ved copula carnalis for at blive til Ægteskab. Thi hvis Universitetet var gaaet ud fra en af disse to sidste Antagelser, vilde Svaret have lydt simpelthen paa, at da ingen af disse Omstændigheder her vare tilstede, hvilket er aabenbart nok af Sagens hele Sammenhæng, var der heller ikke noget Ægteskab. Saaledes er Universitetets Raisonnement imidlertid ikke; der tales ikke et Ord om Mangel af

Vielse eller copula, men hele Undersøgelsen rettes kun paa Samtykket, om dette var i og for sig tilstrækkeligt, eller om det led af Mangler, som medførte dets Ugyldighed, og kun fordi det sidste antoges, kom man til det Resultat, at der ikke var noget ret Ægteskab for Gud tilstede mellem ovennævnte to Personer. Der er en anden Betragtning, som kunde tænkes at være gjort gjældende i denne Sag. Det kunde siges, at da den Forlovelse, som Spørgsmaalet angik, var afsluttet i Aaret 1521 eller 1522, maatte dens Gyldighed bedømmes efter den kanoniske Ret uden Hensyn til Kirkeordinantsen, saaledes at den hele Afgjorelse ikke beviser noget med Hensyn til, hvad der efter de protestantiske Anskuelse maatte antages. Men det er klart af Dommens Raisonnement, at Universitetet ikke har lagt en saadan Betragtning maade til Grund, som ikke med et Ord fremhæves, hvorimod det meget mere fremgaaer, at man ikke afgjør Sagen efter andre Grundsætninger end dem, der vare gjældende i det Øieblik, Dommen fældedes, og maatte have været bragte til Anvendelse, om Forlovelsen var indgaaet i 1540 i Stedet for i 1521 eller 1522. Desuden maa det ikke glemmes, at det Resultat, hvortil man kom, neppe vilde have været begrundet i den kanoniske Ret, men netop nærmest maa ansees som en Følge af Luthers bekjendte ovenfor anførte Theori, at Forlovelse er sponsalia de præsentia og derfor Ægteskab.

3) Sagen angaaende Magister Iver Bertelsen og hans Fæstemø Kirstine Sørensdatter af Ribe, som blev behandlet i Consistorium 22 Januar 1567, trykt i Ny kirkehist. Saml. I. 29. Det var indrømmet, at Iver Bertelsen havde trolovet sig med Kirstine Sørensdatter, men at han senere, «fordi det ei blev holdt, hvad man havde lovet ham», havde givet hende en Affindelsessum og ikke vilde have mere med

hende at gjøre. Under Voteringen i denne Sag udtaler N. Hemmingsen: «Det haver altid været holdet her udi Riget, at de Folk, som hinanden have trolovet, og derover haver været Vidnesbyrd og Beviisning, og de have givet hverandre Fæstensfæ, de Folk er Ægtefolk for Gud og Verden. Hvilket altsammen at have været mellem Eder og den Pige beviisligen findes. Thi er I Ægtefolk.» De øvrige Professorer og Præsterne udtalte sig paa lignende Maade og holdt navnlig paa, at dersom Magister Iver ikke vilde have sin Fæstemø, maatte han ikke gifte sig med nogen anden, saalænge hun levede, eftersom der ikke forelaa nogen lovlig Grund til at forskyde hende. Ogsaa her sees det klart, at kirkelig Vielse ikke ansaaes for nødvendig til ret lovligt Ægteskabs Stiftelse, men at den blotte Forlovelse hertil var tilstrækkelig, uden at concubitus kom til. I det Hele taget fastholder Universitetet i 1567 aldeles de samme Anskuelser som i 1540. Consenserklæringen sees at være bleven betragtet som det afgjørende, i al Fald naar Forlovelsen ikke kunde agtes for hemmelig, og naar Samtykkets Endelighed havde faaet sit Udtryk i, at Fæstengave var givet. Iøvrigt er der ikke Tale om nogen bestemt Form for Consenserklæringens Afgivelse, og navnlig fremtræder Trolovelsen ikke endnu som nogen offentlig Act, der afsluttes af eller for Præsten. Først i Frederik den 2dens Ordinants om Ægteskabssager af 1582 foreskrives: «og paa det Alting kan gaae des ordentligere og skikkeligere til, skal efter denne Dag ingen Trolovelse skee, uden at Præsten og fem andre Vidnesbyrd idetmindste ere der overværende».

4) Ogsaa i den Retning anerkjendtes Conseqventserne af, at Forlovelsen opfattedes som medførende virkeligt Ægteskab, at de Børn, som Fæstefolk avlede med hinanden, ansaaes for Ægtebørn. Denne Sætning — som var stemmende med

den almindelige protestantiske Kirkerets Opfattelse, og som vedblev at holde sig, efter at Forskjellen mellem Trolovelse og Ægteskab var bleven fastslaaet i Lovene — synes at være anerkjendt i en Dom af Kongens Retterthing fra 1529, trykt i Rosenv. Gl. D. I. 43. Vel viser selve Dommens Indhold ikke bestemt, at Forældrene kun vare Fæstefolk, og dens Angivelse af Factum er i det Hele uklart, men Overskriften, der synes at være ligesaa gammel som selve Dommen, lyder «en Dom, at Fæstekonebarn er dømt til Adelskonebarn og stande Arv efter sin Fader». Selv om der ikke mellem Forældrene var et saadant Samliv tilstede, som J. L. I. 27 omhandler, bleve Fæstefolks Børn ansete for ægte. Skjøndt den citerede Dom er fra 1529 og altsaa ældre end Reformationen, kan der ingen Tvivl være om, at den nævnte Retsanskuelse ikke forandredes, thi den Sætning, at Forlovelse, selv om der var knyttet en Tidsfrist eller en Betingelse til den, og den saaledes kun var at betragte som sponsalia de futuro, ved concubitus gik over til Ægteskab, fastholdt den protestantiske Kirkeret ligesaa fuldt som den kanoniske Ret, jfr. senere om Hemmingsens Skrift de conjugio. Endnu i Chr. V.s D. L. forekomme Spor af den nævnte Retsanskuelse, skjøndt med visse Indskrænkninger, jfr. 5. 2. 33. Ligeledes blev den almindelige protestantiske Kirkerets Grundsætning om, at Trolovelse skulde consumeres ved Vielse og ægteskabeligt Samliv, forsaavidt ikke Capitlet tillod de Trolovede at skilles, anerkjendt og anvendt¹⁾. Foruden den ovenfor omtalte Sag mod Iver Bertelsen, der ogsaa med Hensyn til dette Punkt har Interesse, kan her henpeges paa en Dom af Frederik den 2den

¹⁾ Ogsaa her kan mærkes Hemmingsens Theori om matrimonium inchoatum og matrimonium consummatum, hvorom strax skal blive talt.

i Forbindelse med Rigsraadet og nogle af de Høikærde i Sagen mellem Herluf Daa og Veineke Villumsdatter, omtalt i Rosenvinges Gl. D. IV. 251, Note, der utvivlsomt har statueret, at et Ægteskabsløfte var saa bindende, at Fritagelse herfor var at ansee som Skilsmisse; endvidere mærkes en Dom af 1554 i Rosenvinges Gl. D. II. 142, af hvilken det ogsaa fremgaaer, at Trolovelse skulde fuldbyrdes ved Ægteskab, og om det tillodes at bryde den af særlige Grunde, in casu Mandens Alderdom, maatte den repudierende Part ikke gifte sig med Andre, saalænge den forskudte Forlovede levede.

Den ovenfor omtalte Anskuelse, at det var et strafbart Brud paa christelig Skik og Orden, om Ægtefæller, uagtet Ægteskabet borgerligt betragtet var kommen istand, søgte Seng sammen, førend deres Ægteskab var bekræftet ved kirkelig Vielse, fandt ogsaa Indgang her i Riget, skjøndt neppe lige strax, hvad ovenomtalte Palladii Visitatsbog synes at vise. Idetmindste har jeg ikke fundet noget derom førend i 1566, men fra dette Aar foreligger der bestemte og karakteristiske Vidnesbyrd i de Roskildske Synodalier i Ny kirkehist. Saml. II. 489—90. For det Første findes under dette Aar det Monitum, «at de skulle staae aabenbar Skrifte, som ligge hos deres Trolovede, førend de komme i Kirke», og dernæst findes der under «Svar paa fremsatte Spørgsmaal» bemærket: «Om dem, som begynde Ægteskabet af Løsagtighed, derpaa arbejder Biskoppen dagligen et almindeligt Kongebrev at komme til Landsting. Desimellem skulle Præsterne advare Folket for slige Ægteskaber.» Om et saadant Kongebrev nogensinde er udgaaet, veed jeg ikke, men i de samme Roeskildske Synodalier hedder det under Aar 1568 (S. 506): «Her Anders i Blovstrød blev i dette Aar offentlig kaldt

til Rette, quia conjugium incepit a libidine¹⁾, men efter Provsternes Forbøn blev han taget til Naade, da han lovede Forbedring». Dette sidste Motiv til at benaade seer underligt ud. Man nodes næsten til at antage, at dermed maa være sigtet til, at han lovede at lade sig kirkeligt vie, og altsaa ikke endnu var det.

5) Et vigtigt Vidnesbyrd i heromhandlede Henseende haves i N. Hemmingsens Libellus de conjugio, repudio & divortio, Lipsiæ 1572, der i Titelen angiver sig at være «in gratiam fratrum, qui judices causarum matrimonialium in regnis Dania & Norvegia constituti sunt, conscriptus». I dette Skrift, som sikkert ikke er bleven uden Indflydelse paa Praxis, da det blev baaren af N. Hemmingsens berømte Navn, findes ingen Antydning af, at kirkelig Vielse var nødvendig Betingelse for retsgyldigt Ægteskab, men Udtalelser, som bestemt bevise det Modsatte, og dog kan der ingen Tvivl være om, at Hemmingsen vilde have fremhævet det og endog fremhævet det med Styrke, hvis han havde troet at kunne opstille den Lære, at kirkelig Vielse var det Afgjørende ved Spørgsmaalet, om et gyldigt Ægteskab var kommen istand eller ikke. Han fjerner sig fra Luthers Opfattelse derved, at han fremdrager sponsalia de futuro som noget fra sponsalia de præsentis forskjelligt og vistnok med fuldkommen Føie gjør gjældende, at den i det daglige Liv forekommende Trolovelse eller Forlovelse i Reglen netop er sponsalia de futuro og ikke de præsentis, og med Hensyn

¹⁾ Betydningen af dette Udtryk er vistnok den, at Parterne efter Consenserklæringens Afgivelse og forsaavidt efter, at det, der borgerlig taget er tilstrækkeligt til at stifte Ægteskabet, foreligger, begynde ægteskabeligt Samliv og ikke vente hermed, indtil den kirkelige Vielse har fundet Sted. Til Forstaaelse heraf tjener, hvad der er anført ovenfor S. 383, og navnlig det i Noten cit. Responsum fra Universitetet i Vittenberg.

til sponsalia de futuro lærer han atter, at denne ikke er selve det fuldbyrdede Ægteskab (*matrimonium consummatum*), men kun en Begyndelse dertil (*matrimonium inchoatum*), hvorfor der ikke kræves saa stærke Grunde for at tilstede Forlovede at skilles ad, som for at tillade egentlig Ægteskabs-skilsmisse. Men han lærer endvidere i fuldkommen Overeensstemmelse med den kanoniske Ret, at sponsalia de futuro gaaer over til fuldbyrdet og fuldgyldigt Ægteskab ved det blotte Factum, at de Forlovede have kjødelig Forbindelse med hinanden, og det, som han udtrykkeligt siger, om end solennitas nuptiarum endnu ikke har fundet Sted. Han siger saaledes p. 121: «*ut enim sponsus & sponsa a spondendo, id est, promittendo, nomen habent: ita sponsalia solummodo promittunt conjugium, quod nuptiæ perficiunt. Atque hinc est, quod Christiani imperatores pactionem matrimonii non antea habendam indissolubilem censuerunt, quam quum, ducta sponsa domum, nuptiarum festivitas est celebrata. Quod tamen ita accipiendum est, si sola matrimonii promissio sit facta et non etiam carnalis congressus accesserit. Nam si post sponsalia sequatur copula ante nuptiarum solennitatem, volente sponsa vere, tunc efficitur perfectum matrimonium Conjugium si quidem, quod proprie sic dicitur, quum mulier jungitur viro, a desponsatione quidem incipit, sed traditione perficitur. Unde hoc discrimen natum est, ut illud initiatum, hoc ratum et consummatum dicitur conjugium.*» I god Overeenstemmelse med denne hans Opfattelse lærer han p. 129: «*Si uterque cupit a pactione discedere, judex graviter reconciliationi det operam. Verum si persuaderi non possint, ut consumment promissionem legitime factam, judex quærat, an copula carnalis exceperit sponsalia nec ne. Si copula carnalis non accessit post sponsalia, velim judicem non magnopere esse*

sollicitum de causis offensæ intervenientibus.... At si forte copula intervenit, matrimonium consummatum est et pertinet qvæstio jam non ad repudium, sed ad divortium,» og senere p. 132: «Si quis, post contracta sponsalia cum una (cum qva rem non habuit), cum alia contrahit et cum ea misceatur, puniatur gravior.... sed maneat cum secunda, eo qvod cum ea consummaverit promissum matrimonium». Med sponsalia de præsentii beskæftiger Hemmingsen sig ikke meget i det nævnte Skrift, vistnok fordi han med god Grund har anseet det Spørgsmaal, om Ægteskab stiftedes ved et reent consensus de præsentii, uden at hertil kommer hverken kirkelig Vielse, deductio in domum eller copula carnalis, som mindre practisk, da det ikke var Folkets Skik at gaae frem paa den Maade, men det var almindelig Brug at sondre de to Skridt sponsalia og nuptiæ samt lade en Tid hengaae imellem dem, i hvilken det bl. a. kan undersøges, om noget er til Hinder for Ægteskabet. Det er, siger Hemmingsen, endog befalet i Kirkeordinantsen — recte in hoc regno constitutum est —, at der skal lyses tre Gange forend Vielsen, hvad der formentlig yderligere beviser, at sponsalia de futuro ikke stifte Ægteskab, thi «haec denuntiatio cum admonitione plane ridicula esset et inutilis, si solus consensus, qvo fit promissio, consummaret conjugium». Imidlertid nægter Hemmingsen dog ikke, at naar der foreligger et virkeligt consensus de præsentii, er Ægteskab derved stiftet. Han fortsætter nemlig p. 122: «Qvum igitur objicitur ex jure Canon. consensus facit nuptias, respondendum est, hoc verum esse de consensu promittentis & statim accipientis desponsam in suam. Nam hic consensus cohabitationis et carnalis copulæ est; non autem verum est de consensu promittentis solummodo futuras nuptias.»

Iøvrigt skal det, skjøndt dette Punkt ikke umiddelbart ved-

kommer nærværende Undersøgelse om den kirkelige Vielses Nødvendighed, ikke lades ubemærket, at Hemmingsens Udtalelser i Skriftet de conjugio ikke ganske stemme med hans Votum i Consistorium d. 22 Januar 1567 i Iver Bertelsens Sag, forsaavidt som han ved denne Leilighed synes at befinde sig paa det oprindelige lutherske Standpunkt, nemlig at alle sponsalia, som ikke udtrykkeligt ere knyttede til Betingelser eller Tidsfrister, ere at ansee som de præsentii og derfor stifte Ægteskab, medens han i Skriftet de conjugio netop meget stærkt fremhæver Forskjellen mellem sponsalia de futuro og sponsalia de præsentii og udvikler Theorien om Forskjellen mellem matrimonium inchoatum og consummatum. Om han i Tiden fra 1567 til 1572 har modificeret sine Anskuelse i den Retning, hvad iøvrigt vilde være stemmende med den almindelige Udviklingsgang, eller om der virkelig i I. Bertelsens Tilfælde har været særegne Omstændigheder tilstede, som berettigede til at ansee hans Forlovelse som consensus de præsentii, maa staae hen.

Det er i det Foregaaende efterviist, at der ikke ved Kirkeordinantsen af 1537 eller iøvrigt ved Reformationens Indførelse foregik nogen principiel Forandring i den gamle Ret med Hensyn til Maaden, hvorpaa Ægteskab stiftedes, navnlig ikke i den Retning, at kirkelig Vielse mere end tilforn blev gjort til nødvendig Betingelse for retsgyldigt Ægteskab.

Spørges der da, hvornaar og hvorledes Overgangen skete til den nyere Retstilstand, hvorefter Vielsen er det afgjørende Kjendetegn paa lovligt Ægteskab, maa Svaret herpaa blive, at der under alle Omstændigheder ikke kan paapeges noget tidligere Datum, hvorved denne Forandring

kunde være skeet, end Frederik den 2dens Ordinants om Ægteskabssager af 19 Juni 1582¹⁾); det kan imidlertid ikke engang antages, at denne Lov har indført den kirkelige Vielses Nødvendighed, men det er muligt, at den middelbart har virket til at fremkalde den nyere Retsanskuelse i saa Henseende.

Det siges ikke noget Sted i Ordinantsen, at det rets-gyldige Ægteskab først tager sin Begyndelse med Vielsen, eller at Ingen, der ikke ere viede til hinanden, kunne ansees som rette lovlige Ægtefolk. Nogen saadan eller anden lignende directe Afgjørelse af Spørgsmaalet findes ikke i den.

Ordinantsen bestemmer, at de Personer, der agte at indgaae den hellige Ægteskabs-Stat, skulle først troloves og siden før Brylluppet lade lyse tre Gange for dem paa tre Søndage, den ene efter den anden, aabenbarligen fra

¹⁾ At der herskede en vis Forvirring og Vaklen i Ægteskabssagers Afgjørelse henimod den Tid, Frederik den 2dens Ordinants om Ægteskabssager udkom, og at denne netop blev givet for at gjøre en Ende paa Retsuvisheden og afstikke sikre og faste Regler for Domcapitlerne i deres Paadømmelse af Ægteskabssager, frengaaer af Kongens Skrivelse til Universitetet af 13 April 1579, hvorom henvises til Rørdams Univ. Hist. II. 165 og den dertil hørende Samling af Aktstykker og Breve Nr. 211. Denne Skrivelse beretter, at der tit og ofte indkommer adskillige og fast sælsomme Sager for Dom og Capitel her udi Riget, og ingen vis Skik eller Regel findes gjort, man kan dømme efter, hvoraf er fulgt, at udi et Capitel om en lige Sag er dømt anderledes end udi et andet, og derfor paalægges det Professorerne til St. Hans Dag s. A. at mødes med Biskopperne og nogle Tilforordnede af Rigsraadet i Kjøbenhavn for at udarbeide et Forslag til en christelig, eendrægtig Skik, Regel og Ordning, hvorledes dømmes skal om adskillige Tilfald, som kunne hændes sig udi Ægteskabssager. I denne Forsamling, hvori bl. a. N. Hemmingsen deeltog og vistnok udøvede Hovedindflydelsen, blev Udkastet til Ordinantsen udarbejdet, hvad der ogsaa udtales i Intimationen til den, som kortelig gjentager den i Brevet af 13 April 1579 givne Begrundelse.

Prædikestolen i den christne Kirkes Forsamling, og ved Siden heraf foreskrives det, at paa det Alting kan gaae desto ordentligere og skikkeligere til, skal efter denne Dag ingen Trolovelse skee, uden at Præsten og fem andre Vidnesbyrd i det mindste ere overværende derved. Derefter bestemmes det videre, at det ikke skal tilstedes dem, som ere rettelig trolovede, at søge Seng med hinanden, førend de ere viede eller givne sammen i Kirken; hvo, som fordrister sig herimod at gjøre, skal straffes af sin Øvrighed.

Ordinantsen af 1582 er saaledes den første Lovbestemmelse hos os, hvori det befales, at de, der ville indgaae Ægteskab, skulle først troloves, og at Trolovelsen skal foregaae i Præstens og fem andre Vidners Overværelse¹⁾. Den medfører altsaa en retslig Nødvendighed for, at sponsalia de futuro gaae forud for Ægteskab, og at bemeldte sponsalia foregaae som en offentlig Act med et kirkeligt Præg. Derved skete en væsentlig Forandring i den ældre Ret. Thi forhen var der ikke nogen juridisk Hindring for, at Ægteskab blev indgaaet umiddelbart per verba de præsentii uden nogen forudgaaet Trolovelse i Betydning af sponsalia de futuro, og der var ingen Nødvendighed for, at Trolovelsen skulde have Formen af en offentlig Act, men det maatte være nok, at den var indgaaet i godt Folks Nærværelse med Forældres eller Værgers Vidende og Villie, saaledes at den ikke kunde betragtes som hemmelig Trolovelse. Ordinantsen ophævede vel saaledes den gamle Formløshed i Ægteskabs Indgaaelse ved privat eller uhøitidelig Forlovelse, men dermed er endnu ikke givet, at den sætter Vielsen

¹⁾ Lysning var foreskrevet allerede i Kirkeordinantsen af 1537, men kun som Betingelse for at opnaae kirkelig Vielse; den var altsaa ikke *conditio sine qua non* for at indgaae Ægteskab, saalænge Vielsen ikke selv hertil var nødvendig.

som en nødvendig Betingelse for ret lovligt Ægteskab, idet nemlig det Spørgsmaal frembyder sig, om ikke concubitus mellem rettelig Trolovede havde til Følge, at den mellem dem stiftede Forbindelse gik over til retsgyldigt Ægteskab uden nogen Vielse. Om dette vigtige Punkt tier Ordinantsen. Derfor er det i og for sig det naturligste at antage, at Ordinantsen staaer paa samme Standpunkt, som den almindelige protestantiske Kirkeret dengang stod, nemlig at det ved Forlovelsen begyndte Ægteskab (*matrimonium inchoatum*) consumeredes ved *copula carnalis alene*, ligesaa vel som ved kirkelig Vielse. Man maa ogsaa lægge Mærke til, at Ordinantsen kun siger, at Forlovede, der søge Seng sammen førend Vielsen, skulle straffes og endvidere tvinges til at lade sig christeligen vie, hvori ingenlunde ligger, at den ved Sammenflytningen consumerede Forlovelse ikke skulde være at ansee som fældkomment Ægteskab i Henseende til alle borgerlige Retsvirkninger, jfr. Sohm, *Recht der Eheschl.* S. 240 nederst. Det er ovenfor S. 380 paa- viist, at den protestantiske Kirkeret meget godt kjendte den Retsopfattelse, at Ægteskabet vel gyldigen var stiftet ved consensus og copula, men at Parterne skulde tvinges til at fuldbyrde det ved Vielse. For at Ordinantsen ikke, strax efter at den var udkommet, opfattedes saaledes, at den fordrede Vielse som nødvendig Betingelse for lovgyldigt Ægteskab, kan anføres idetmindste et historisk Datum, nemlig Sagen mellem Herluf Daa og Veineke Villumsdatter. De vare ikke viede til hinanden, men Herluf Daa havde i Holland, hvor Veineke Villumsdatter hørte hjemme, udgivet en skriftlig Erklæring, lydende paa, at han «trolovede Veineke Villumsdatter til sin Hustru, at leve og døe med og aldrig at adskilles førend Døden», og i Henhold hertil begyndte de da at leve sammen som Ægtefolk. Dette skete

i 1585, altsaa senere end Ordinantsen. Efter kort Tids Forløb sees Herluf Daa at have forladt Veineke Villumsdatter og unddraget sig Samlivet med hende. I den Anledning blev han ved Herredagsdom af 12 Sept. 1586 dømt pligtig til at holde sit Ægteskabsløfte til hende, og denne Dom, som omtales af Rovenvinge i Gl. D. IV. 251, Note, opfattes i Christian den 4des sammesteds anførte Brev af 6 Sept. 1596 til Roeskilde Capitel saaledes, at Veineke Villumsdatter ved den er til-dømt at være Herluf Daas Ægtehustru, og i Henhold til denne Opfattelse er det ogsaa, at Herluf Daa selv nu søger Skilsmisse fra hende, idet han formener «at hun siden den Tid ikke saa ærligen har holdt sin Ægteskabspligt, men ladet sig beligge og fanget Barn med en Anden o. s. v.» Kongen befaler derfor Capitlet at indstævne begge Parter og siden inden 6 Uger derefter at kjende og dømme, om hun ikke har forbrudt sit Ægteskab og han med Rette bør være hende kvit eller ikke¹⁾. Det er, som det sees, heelt

¹⁾ Angaaende denne Sag er der fremsat Bemærkninger af T. Lund, Mogens Heinesen, S. 154 ff., og Bricka i Recensionen over nævnte Skrift i Hist. Tdskr., 4 Række, VI, L. 156. Jeg troer, at begge Forff. ikke have seet Spørgsmaalet i det behørigte retshistoriske Lys. Paa den ene Side har Bricka neppe fuldstændig havt Øie for den Identification af Forlovelse og Ægteskab, som ifølge hele den ovenfor meddelte Udvikling var gængse i det 16 Aarh., men lidt for meget betragtet Sagen i en senere Tids Lys; paa den anden Side er der noget villedende i ved denne Leilighed at tale om borgerligt Ægteskab eller borgerlig Vielse, som T. Lund gjør, thi Modsætningen mellem kirkeligt Ægteskab og Civilægteskab er af meget yngre Datum og forudsætter under alle Omstændigheder, at man er kommet bort fra det formløse Ægteskab og naaet frem til den Erkjendelse, at Ægteskabet kun kan stiftes ved en formel Act, enten denne nu har en kirkelig eller en reen borgerlig Charakter. Med samme Ret, som man kalder H. D.s Ægteskabsindgaaelse med V. V. for borgerligt Ægteskab, kunde og maatte man sige, at der efter den fortridentinske

igjennem den gamle Opfattelse, som her gjøres gjældende, og der raisonneres i 1586, 1590 og 1596, ganske som der maatte raisonneres førend 1582. Forlovelsen var indgaaet i Udlandet, og derfor kunde der ikke være Tale om at fordre, at den skulde være indgaaet i de i Ordinantsen af 1582 særlig bestemte Former. Herluf Daa paaberaaber sig ogsaa kun, at han var umyndig, og at det var hemmeligt Trolovelsesbrev, som efter Ordinantsen intet skal gjælde, men heri gives der ham ikke Medhold. Dommen af 12 Sept. 1586 fremhæver, at han har havt ægteskabeligt Samkvem med Veineke Villumsdatter efter Trolovelsen, men paa Mangelen af Vielse lægges der ikke Vægt fra nogen Side. Det er ogsaa langt fra, at Ordinantsens øvrige Indhold taler for Vielsens Nødvendighed til lovligt Ægteskabs Stiftelse; det Modsatte synes meget snarere at fremgaae af dens Bestemmelser. For det Første gjør den, uagtet den forbyder Trolovede at samleve som Ægtefolk, ingen Forandring i den gamle Regel, at Fæstefolks Børn ere Ægtebørn. Denne Regel, der som ovenfor bemærket var anerkjendt i vor ældre Ret, vedblev at gjælde indtil Chr. V.s D. L., og selv denne Lov afskaffede ingenlunde den gamle Regel, men modificerede den kun noget ved D. L. 5. 2. 33. I dette Lys maa Chr. V.s Lovs Bestemmelse sees. Thi at opfatte den som indførende en ny for Fæstefolks Børn gunstig Regel overfor en ældre Rets-tilstand, hvorefter de behandlede som uægte, vilde være aldeles uhistorisk og stridende med Udviklingens Gang.

kanoniske Ret som Regel bestod borgerligt Ægteskab i hele Christenheden. At H. D. udstedte et skriftligt Document, har kun Betydning for Bevisets Skyld. Til at virke som Ægteskab stiftende behøvede Samtykket ikke nødvendigviis at være afgivet paa denne Maade.

Dernæst bestemmer Ordinantsen, at om den, der haver sin Fæstemø, tager en Anden til Ægte, da, dersom han haver havt noget ydermere at skaffe med samme sin Trolovede, bør han at forlade den anden og beholde den første, om hun vil. Den med Beliggelse forbundne Trolovelse gives altsaa Fortrin for et senere Ægteskab ganske paa samme Maade, som et tidligere Ægteskab maa foretrækkes for et senere. Men naar Ordinantsen vedkjender sig de to nysnævnte Sætninger om Ægtheden af Fæstefolks Børn og om den med Beliggelse forbundne Trolovelses Fortrin i Collision med senere Ægteskab, ligger det i al Fald nærmest at formode, at den i det Hele staaer paa den da herskende protestantiske Kirkerets Standpunkt i den Henseende, at den anseer sponsalia de futuro, naar dertil kommer concubitus, for at være fuldgyldigt Ægteskab.

Jeg anseer det derfor ikke for rimeligt, at Ordinantsen af 1582, uagtet den ophæver den aldeles formløse Indgaaelse af Ægteskab og paabyder forudgaaende Trolovelse i en bestemt Form, skulde have afskaffet den gamle Regel, at det ved Forlovelsen (sponsalia de futuro) begyndte Ægteskab consumeres ved copula carnalis uden kirkelig Vielse. Derimod er det ikke usandsynligt, at Ordinantsens Bestemmelser kunne have lagt Spiren til den Udvikling, som fulgte efter. Thi det har aldrig været betvivlet, at Chr. V.s Lov af 1683 og Kirkeritualet af 25 Juli 1685 VIII staae paa det moderne Standpunkt: intet Ægteskab uden Vielse¹⁾. Overgangen fra den ældre protestan-

¹⁾ I Henseende til Chr. V.s Lovs Opfattelse af Sagen er det navnlig oplysende, at denne Lov ikke i Almindelighed betragter Fæstefolks Børn som ægte, men kun under særegne Omstændigheder indrømmer dem dette som en Begunstigelse, grundet paa For-

tiske til den moderne Opfattelse er altsaa skeet i Mellemtiden mellem Ordinantsen af 1582 og Chr. V.s Lov af 1683. Den er ikke foregaaet gjennem noget udtrykkeligt derpaa rettet Lovbud, thi der kjendes intet saadant mellem 1582 og 1683, og at en saa vigtig Lovbestemmelse skulde være gaaet aldeles tabt eller falden i Forglemmelse, er ikke rimeligt. Der har sikkert ikke existeret noget Lovbud i denne Retning, men der er kun foregaaet en Forandring i Anskuelserne, hvorefter man har læst de gamle Lovbud i Overeensstemmelse med de nyere Forestillinger om Forlovelse og Vielse, idet man kom til at opfatte disse Begreber resp. som rene sponsalia de futuro og som Ægteskabsstiftelse, medens den gamle Opfattelse af dem som resp. matrimonium inchoatum og matrimonium consummatum glemtes. Heri ligger sikkert Hovedgrunden til Forandringen. Muligen kan ved Siden heraf en speciel Grund til den forandrede Opfattelse søges deri, at Ordinantsen af 1582 ikke blot forbyder rettelig Trolovede at søge Seng sammen under Henviisning til Kirketugts Anvendelse herimod, thi det var ikke noget nyt, men forbyder det og tillige bestemmer, at de, der gjøre det, skulle straffes af deres Øvrighed. Dermed stempler Ordinantsen ægteskabeligt Samliv mellem Trolovede som noget, der ikke blot er en Tilsidesættelse af den kirkelige Pligt at søge kirkelig Indvielse af Ægteskabet, men som en borgerlig Forseelse og et Brud paa den borgerlige Orden, og det ligger ikke fjernt at antage, at denne Opfattelse naturligen maatte føre med sig, efterhaanden som den fik Indgang i den almindelige Bevidsthed, at Forlovede ikke ved denne deres lovstridige Adfærd kunde vinde Fordelene

modningen om, at Ægteskabet, da Vielsen var berammet, vilde være kommet istand, hvis Fæstemanden ikke var død, jfr. D. L. 5. 2. 33.

ved at ansees som rette Ægtefolk i Forhold til hinanden, f. Ex. derved, at Formuefælleddsskab indtraadte imellem dem, at Manden tog Arv efter Konen, at Konen deeltog i Mandens Stand og Stilling o. s. v. Der lader sig ikke fastsætte noget bestemt Tidspunkt eller noget vist Aarstal, fra hvilket den forandrede Opfattelse kan dateres, men Overgangen er skeet efterhaanden og uformærkt — hvilket iøvrigt ogsaa i Reglen var Tilfældet andensteds, jfr. hermed bl. a. Sohm, *Recht der Eheschl.* S. 278 ff. Heller ikke er den nye Opfattelse trængt igjennem med eet Slag, saaledes at den paa een Gang udførtes i alle dens naturlige Følgesætninger. Men det er et Phænomen, som kommer igjen i næsten alle protestantiske Landes Ægteskabslovgivning, at man ikke paa een Gang og fuldt ud gjennemførte det nye Princip. Thi længe efter, at Vielsens Nødvendighed var principielt anerkjendt og der ikke længere kunde være mindste Tvivl herom, vedblev der i næsten alle de protestantiske Lande ved Siden heraf at vedligeholde sig flere eller færre Retssætninger fra den ældre Tingenes Tilstand, som egentlig ikke ere forenelige med det nye Princip. Og saaledes forholder det sig ogsaa med Chr. V.s Lov. Den gaaer paa den ene Side principielt ud fra Vielsen som nødvendig Betingelse for lovligt Ægteskab, men ved Siden deraf indeholder den vigtige Afvigelser fra, hvad der consequent maatte følge af, at Vielsen er den eneste gyldige Form for Ægteskabs Stiftelse. Vi gjenfinde saaledes i Chr. V.s L. 3. 16. 16. 2^o den samme Regel som i Ordinantsen af 1582, at Trolovelse i Forbindelse med Beliggelse gaaer forud for senere indgaaet Ægteskab, og i 5. 2. 33 finde vi, om end med visse Begrændsninger, den gamle Grundsætning, at Fæstefolks Børn ere Ægtebørn. Og disse Anomalier bleve staaende i vor Lovgivning, lige indtil Trolovelse for Præsten afskaffedes ved Forord. 4 Jan. 1799,

uagtet dengang i lange Tider den Retsanskuelse havde været herskende: intet Ægteskab uden Vielse.

Jeg nærer ifølge Ovenstaaende ikke megen Tvivl om, at kirkelig Vielse ikke kan betegnes som den nødvendige Form for gyldigt Ægteskabs Stiftelse allerede efter Ordinantsen af 1582, men at denne nye Retsanskuelse først er opstaaet i al Fald nogen Tid senere. Derfor taler foruden de ovenanførte Betragtninger i høi Grad de historiske Analogier fra Nabolandene.

Det maa nemlig ikke glemmes, at dersom kirkelig Vielse med Rette kunde siges at være bleven foreskreven som den nødvendige Form for Stiftelsen af gyldigt Ægteskab ved Ordinantsen af 1582, vilde Danmark næsten enestaaende tidligt blandt de lutherske Lande være naaet til dette Resultat.

For Tydsklands Vedkommende kommer Friedberg efter en grundig Undersøgelse til det Resultat¹⁾, «at den kirkelige Vielse hele det 16 Aarhundrede igjennem kun fremtræder som en Bekræftelse af det allerede ved Sponsalierne stiftede Ægteskab og ikke som en Stiftelsesform. Man skjelnede mellem *matrimonium inchoatum* og *consummatum* og stillede i det Væsentlige begge paa lige Linie i Henseende til Opløselighed. Ægteskabets Consummation gik for sig ligesaavel ved *concubitus* som ved Vielse. Kort sagt, der gaves ingen kirkelig Stiftelse, men kun en kirkelig Bekræftelse af Ægteskabet. Ogsaa i det 17 Aarhundrede maa denne Theori ansees som den gjældende, endskjøndt den Anskuelse allerede bryder sig Bane, at Vielsen begrunder Ægteskabet, og denne Anskuelse naaer i det 18 Aarhundrede til fuldt Herredømme.

¹⁾ Recht der Eheschl. 303, jfr. 198—302.

Først fra denne Tid af kan man egentlig tale om en kirkelig Stiftelse af Ægteskab.» Friedberg forkaster saaledes den ældre Anskuelse, hvorefter den kirkelige Vielse allerede i det 17 Aarhundrede af de protestantiske Jurister, fornemmelig ifølge B. Carpzovs Autoritet, skulde være bleven anseet som nødvendig Form for Ægteskabets Stiftelse, og hvorefter Samtykket til Ægteskab ikke gyldig kunde erklæres paa anden Maade, idet han bl. a. mener, at Carpzov med Urette er bleven taget til Indtægt for den Mening. I disse Resultater er ogsaa Friedbergs Modstander Sohm enig, om han end i de juridiske Begrebers Construction afviger i høi Grad fra hiin; ogsaa han erkjender, at endnu i det 17 Aarhundrede var det den i Theori og Praxis herskende Mening, at sponsalia consumeredes ligesaa vel ved copula som ved Vielse, jfr. denne Forfatters *Recht der Eheschl.* 247—248. Ogsaa Scheuerl, *Kirchliche Eheschl.* 140, maa antages at slutte sig til denne Anskuelse. Men selv om man ikke vil følge de Nyere og blive staaende ved den tidligere gængse Opfattelse, bliver det ligefuldt Tilfældet, at den kirkelige Vielses Nødvendighed, ifald den var slaaet fast ved Ordinantsen af 1582, her i Danmark vilde være bleven anerkjendt vel et halvt Aarhundrede tidligere end i det protestantiske Tydskland. Efter at den kirkelige Vielse var bleven anerkjendt som værende den i Reglen nødvendige Form for Ægteskabs Stiftelse, bevarede sig forresten i det protestantiske Tydskland, ligesom hos os, ved Siden heraf Levninger af den ældre Opfattelse, der maa betegnes som Inconsequentser overfor det nye Princip. Saaledes antoges det endnu i Midten af det 18 Aarhundrede almindeligt, at naar to Trolovelser (*spons. de futuro*) concurrerede, maatte den, til hvilken der er kommen *concubitus*, foretrækkes, om det end var den yngste, ligesom ogsaa en Trolovelse, til hvilken der var kommen *concubitus*,

antoges at maatte foretrækkes for et senere Ægteskab¹⁾. Læren om, at Fæstefolks Børn regnes for Ægtebørn, har endog holdt sig indtil vore Dage, idet nogle Particularretter,

¹⁾ I. H. Böhmer gaaer i sit berømte, som en Autoritet i den protestantiske Kirkeret betragtede Værk, Jus eccles. prot., der udkom 1736, ud fra, at de i Texten anførte Sætninger dengang af Juristerne opstilledes som almindelig protestantisk Kirkeret, medens han iøvrigt bemærker, at der i Particularretterne fandtes forskellige Afgjørelser af disse Tilfælde. Men forresten modsiger Böhmer selv den nævnte herskende Mening, idet han paa dette som paa saa mange andre Punkter fremhæver, at Udtalelser i den kanoniske Rets Kilder og hos ældre Jurister ikke kunne være afgjørende, hvor og naar de verdslige Lovgivninger have foreskrevet den kirkelige Vielse som nødvendig Form for Ægteskabs Stiftelse. Han skjelner overhovedet skarpt imellem, hvad der i og for sig, afseet fra al positiv Lovgivning, kræves for at constituere Ægteskab, og hertil udfordres ikkun consensus matrimonialis, og hvad der maa antages ifølge den til enhver Tid og paa ethvert Sted gjældende verdslige Lovgivning, som selvfølgelig maa lydes, saa længe den bestaaer, og naar denne af Hensyn til det borgerlige Livs Tarv, efter Böhmers Mening med stor Føie, fordrer en formel Stiftelsesmaade, navnlig kirkelig Vielse, kan Ægteskab ikke gyldigen stiftes uden dennes Iagttagelse, jfr. bl. m. a. St. l. c. III. 1281 •constituit illud (sc. matrimonium) primario consensus matrimonialis et ubi leges nihil ulterius desiderant (qvamvis id minus commode fieri supra dictum sit), illud subsistit citra ullum sollennium consursum. Ast ubi sollennitas qvædam publica pro forma ejus adhibenda est, citra eam matrimonium validum concipi non potest, qvum actus, sua forma destitutus, sit ipso jure nullus. Denne Opfattelse gjennemfører Böhmer i Modsætning til de da herskende Anskuelser, og jeg kan ikke indrømme Friedberg (Recht der Eheshl. S. 269 og 304), at Böhmer gjør sig skyldig i nogen Inconseqvents, thi han vedkjender sig ingenlunde den Mening, at sponsalia, hvortil der er kommen concubitus, skulde i sig udgjøre et borgerligt, rets-gyldigt Ægteskab. Paa det af Friedberg citerede Sted Jus eccl. prot. III. 1120 taler Böhmer ene og alene om de Tilfælde, i hvilke der retteligen bør anvendes Tvang mod Paagjældende til at lade sig vie, noget som efter hans Mening kun undtagelsesviis bør finde Sted, og som saadanne Tilfælde anfører han deels •si sponsus cum sponsa concubuit et carnalis copula accessit•, deels

f. Ex. den sachsiske, have bevaret denne Retsregel, og det er et Controversspørgsmaal, om den ikke maa antages at gjælde efter den almindelige tyske Ret, et Spørgsmaal, der dog nu af de Fleste besvares benægtende, jfr. Mittermaier, Deutsches Privatrecht, § 435, Not. 1¹⁾).

For Sverrigs Vedkommende stiller Sagen sig omtrent paa samme Maade, kun at Levningerne af de ældre Retsanskuelser ere endnu stærkere og tydeligere og have vedligeholdt sig lige til Nutiden²⁾. I de svenske Landskabslove,

det, at to Personer factisk have samlevet som Ægtefæller i flere Aar, uden at de dog findes at være viede til hinanden. Men Bohmer mener ligesaa lidt, at der i det første af disse Tilfælde foreligger et lovgyldigt Ægteskab, saalænge ikke Vielse eller dog Dom til Vielse er tilveiebragt, som han antager noget saadant i det sidste af de nævnte Tilfælde. At han ikke mener, at et slikt længe fortsat Samliv som Ægtefolk i og for sig constituerer gyldigt Ægteskab, fremgaaer ligefrem af et andet Sted i hans ovenfor citerede Skrift III. 1295 ff., hvor han polemiserer mod Ph. J. Spener, som opstiller den Mening, at to Personer, der animo matrimonii havde samlevet som Ægtefolk i 20 Aar, ere at betragte som Ægtefæller og derfor ikke maae skilles ad. Bohmer bestrider netop denne Mening, men han lærer, at de Paagjældende bør tvinges til at lade sig vie, da de ellers mod al Ret og Billighed vilde kunne vilkaarlig forlade hinanden, og han mener ogsaa, at der under visse Omstændigheder, navnlig naar Vielse ikke længere kan finde Sted (f. Ex. paa Grund af den Enes Død), og Manglen altsaa ikke kan afhjælpes paa den Maade, af Landsherren kan gives Paagjældende en speciel Bevilling til at ansees som Ægtefælle.

¹⁾ Selv efter at Vielsens Nødvendighed stod fast, vedblev Juristerne længe at fastholde den Betragtningssmaade, at det ikke burde komme de uskyldige Børn til Skade, at Forældrene forsømte at lade deres Trolovelse fuldbyrde ved kirkelig Vielse, og medens man nægtede Forældrene Egenskaben af rette Ægtefæller, antog man, at Sagen stod anderledes, naar Spørgsmaalet om Børnenes Ret forelaa, jfr. Dieck, Die Gewissensehe, Halle 1838, p. 119 ff., Wilda i Zeitschr. f. deutsches Recht IV. 269 ff.

²⁾ Jfr. herved Schlyter, Juridiska Afhandlingar, 1 Hefte, Upsala 1836. Om vigsel såsom vilkor för lagligt äktenskap, p. 152—169,

saaledes udtaler Schlyter sig l. c., fordres Vielse ikke som nødvendig Form for lovgyldigt Ægteskabs Stiftelse, men hertil var det tilstrækkeligt, at Fæstning havde fundet Sted, og at Ægtefællerne havde deelt Seng sammen. Vel var det Meningen, at Vielse burde skee, forinden Ægtefællerne søgte Seng sammen, men dette var ikke foreskrevet som en Nødvendighed, og Ægteskabets Fuldbydelse var ikke paa nogen Maade gjort afhængig deraf¹⁾. Heri har K. Christophers Landslag, der ligesom Landskabslovene regner Ægteskabets Fuldbydelse fra det, at Ægtefolkene have deelt Seng sammen, ikke gjort nogen Forandring, idet Vielsens Undladelse efter denne Lov ligesaa lidt som efter de tidligere er til Hinder for lovligt Ægteskabs Stiftelse og Fuldbydelse, om end Bøder for at søge Seng sammen for tidligt fastsattes i den. At endnu i Slutningen af det 16 Aarhundrede Vielse, idetmindste hos Almuen, ikke var naaet til at komme i almindelig Brug, men at den gamle Maade at indgaae Ægteskab paa ved Fæstning endnu ansaaes for at være tilstrækkelig, sees af Kirkeordningen af 1571, cap. 18, der paa Grund af de mange Tvivlsmaal og Trætter, som opstaae af Fæstninger, Bønder gjøre, befaler, at de skulle overlade saadant til Præsterne, og da de ikke selv vide eller kunne bruge nogen ret Form eller bestemt Fremgangsmaade ved Fæstningen, skal deres Fæstning eller Trolovelse ikke hindre den lovlige Fæstning, som Præsten bør gjøre; det hedder endvidere, at ingen maa sagesløs søge

samt Olivecrona, Om makars giftorätt i bo, 4 Upl. II. 29—53, hvor tillige hele den store Literatur angaaende dette i svensk Ret meget omtvistede Punkt er citeret.

¹⁾ Kun i en af Landskabslovene, nemlig Østgotaloven, fordres Vielse som nødvendig Bestanddeel af Ægteskabs Stiftelse, jfr. Schlyter l. c. 157.

Seng med sin Fæstekvinde, førend de have været i Kirke og der modtaget Menighedens Vidnesbyrd og Kirkens Velsignelse, thi naar paa anden Maade handles, kommer ofte det Onde deraf, at de efter nogen Tids Forløb skille sig fra hinanden under det Paaskud, at de ikke ere viede. Men uagtet den senere svenske Ret udtrykkelig fordrer Vielse og deraf betinger Ægteskabets lovlige Indgaaelse, gjør den — som Schlyter bemærker — dog ikke Ægteskabet saaledes heelt og holdent afhængigt af Vielsen, at den jo erkjender et virkeligt Ægteskab at kunne finde Sted ogsaa uden Vielse. Den ældre protestantiske Kirkerets Regel, at Trolovelse, selv sponsalia de futuro, forvandles til fuldbyrdet Ægteskab ved concubitus (*matrimonium inchoatum consummeres ved copula*), er optaget i den svenske Kirkelov af 1686 og derfra gaaet over i den nu gjældende svenske Lovbog af 1736, hvis Giftermaals Balk, 3 Kap., § 9, foreskriver, at naar Mand beligger sin Fæstekvinde¹⁾, da er det et Ægteskab, som skal fuldkommes med Vielse, hvad enten Trolovelsen er med eller uden Vilkaar og selv om disse ei ere opfyldte, og det tilføies, at hvis Manden unddrager sig Vielsen og vedbliver hermed, skal Kvinden af Retten erklæres for hans Ægte-

¹⁾ Det fortjener her at fremhæves, at Fæstning eller Trolovelse efter svensk Ret ikke er nogen offentlig Act i Præstens eller andre offentlige Functionairers Nærværelse, men at der i Gifterm. Balkens 3 Kap. § 1 kun foreskrives fire Vidners Nærværelse. Imidlertid er Virkningen af, at disse Vidner ikke have været tilkaldte, kun den, at Giftomanden kan erklære Trolovelsen for ugyldig, men hvis han billiger den, har Manglen af Vidner ingen Følge. Bemeldte Kapitels § 2 viser endog, at Trolovelse kan skee ved skriftlig Forpligtelse, og hvis Giftomanden samtykker, ere Parterne bundne. Da myndig Mø efter Lov 8 Novbr. 1872 ikke længere staaer under Giftomand, synes der, naar hun trolover sig, aldeles ikke at kunne være Spørgsmaal om nogen Form, men det maa være nok, at Trolovelsen kan bevises. Jfr. ogsaa herved Schlyter l. c. 146 ff.

hustru og nyder da fuld Giftoret i hans Bo; unddrager hun sig for Vielsen, gjælder samme Ret for Manden. I bemeldte Balks 3 Kap. § 10 bestemmes, at naar Mand beligger Kvinde under Ægteskabsløfte, da skal han tage hende til Ægte, om hun forlanger det og hendes Forældre deri samtykke, og dersom han ikke vil, kan Kvinden ved Rettens Dom lade sig erklære for Ægtehustru. Der er, som let sees, den Forskjel mellem de to anførte Tilfælde, at naar Fæstemand beligger Fæstekvinde, er det Ægteskab, uden at det staaer i Parternes Magt at forhindre denne Følges Indtræden, og de kunne ikke blive hinanden kvit undtagen efter Reglerne om Skilsmisse, jfr. Frd. 27 April 1810 smhdt. med Gifterm. Balkens 4 Kap. § 4; men dersom Mand beligger Kvinde under Ægteskabsløfte, beroer det i Almindelighed paa hende, om hun vil paastaae Ægteskab, hvorved dog bliver at bemærke, at Giftermaals Balkens 3 Kap. § 10 føier til, at dersom hun har taget Dom for Ægteskabsløftets Gyldighed eller Manden har kirketaget hende som sin Fæstekvinde, saa har han ikke Magt til at ændre sit Løfte om Ægteskab, selv om hun vil eftergive sin Ret. Disse sidste Ord maatte vistnok være at forstaae saaledes, at naar Ægteskabsløftet var erklæret for fast af Retten eller hun var kirketaget som Fæstekvinde, indtraadte ganske det samme Forhold, som naar Fæstemand beligger Fæstekvinde, nemlig at der foreligger Ægteskab, og at Parterne ikke kunne blive hinanden kvit undtagen efter Reglerne om Skilsmisse, men heri er der gjort Forandring ved Frd. 23 Juli 1755 og 3 April 1810, idet Forbindelsen efter disse Lovbud ikke alene bliver at ophæve, naar kun Parterne herom ere enige, men den kan ogsaa, naar den ene Part vedblivende vægrer sig ved at lade sig vie til den anden, som begjærer dette, ophæves ved Kongens Resolution,

efter at Sagen er forelagt for ham. I Klasse med det Tilfælde, at Mand beligger Kvinde under Ægteskabsløfte, sættes, at han beligger Kvinde og senere lover hende Ægteskab. Og det bestemmes som almindelig Regel i Gifterm. Balkens 5 Kap. § 1, at dersom Mand avler Barn med sin Fæstekvinde eller under Ægteskabsløfte eller i almindeligt Leiermaal, paa hvilket Fæstning eller Ægteskab følger, da ere de Børn Ægtebørn, og Kvinden nyder lovlig Hustrues Ret, ligesom det i Overeensstemmelse hermed i Arvebalkens 8 Kap. §§ 1 og 2 hedder, at avler Mand Barn i almindeligt Leiermaal og tager derefter Kvinden til Ægte, eller tilsiger hende Ægteskab, men en af Parterne dør, førend Vielse finder Sted, da tager det Barn Arv som Barn af lovligt Ægteskab, og den samme Lovregel gjælder, naar Fæstemand beligger sin Fæstekvinde, eller Mand beligger Mø eller Enke under Ægteskabsløfte og avler Barn med hende.

Af Foranførte turde det fremgaae med tilstrækkelig Bestemthed, at den kirkelige Vielse ikke førend nogen Tid efter Ordinantsen af 1582 blev anseet som nødvendig Betingelse for retsgyldigt Ægteskabs Indgaaelse. Der foregik i det Hele ikke førend ved nævnte Ordinants nogen egentlig Forandring i den ældre Rets Grundsætninger, i al Fald ikke i dette Punkt. Thi om Reformatorerne end i enkelte andre Retninger opfattede den kanoniske Ret paa deres særegne Maade, vedblev dog i det Hele taget de gamle Regler om Ægteskabets Stiftelse ved Samtykke alene, uden nogen særegen Forms Iagttagelse, at være gjældende. Her skal endnu kun tilføies nogle Bemærkninger om den eiendommelige Regel i J. L. I. 27, hvorefter Slegfredkvinde, naar en Mand i tre

Aar havde samlevet med hende som med Ægtehustru og behandlet hende som saadan, gik over til at blive ret Ægtehustru. Spørges der, hvorlænge denne Retsregel vedblev at være gjældende, seer jeg ikke, at det er muligt at komme til noget andet Resultat, end at den ikke kan være bortfalden førend med Antagelsen af den Grundsætning, at kirkelig Vielse var nødvendig til lovligt Ægteskabs Stiftelse, eller dog i al Fald førend ved Ordinantsen af 1582, forsaavidt som denne foreskriver en bestemt Maade, paa hvilken Ægteskab skal indgaaes (Trolovelse for Præsten, Lysning), om man end ikke kan antage, at den allerede indfører kirkelig Vielse som absolut nødvendig Betingelse. Det er ovenfor bemærket, at en Dom af Kongens Retterthing fra Aaret 1538 paaberaaber den omtalte Lovbestemmelse. Vel synes Parterne i det angivne Tilfælde tillige at have ladet sig vie kort før Mandens Død, og Dommens Resultat kunde i og for sig retfærdiggjøres tilstrækkeligt herved alene, men J. L. I. 27 anføres dog ikke desto mindre tillige i Dommen til Støtte for Resultatet, hvad der selvfølgelig ikke vilde være skeet, dersom den ikke længere blev anseet for gjældende Ret. Men naar det maa erkjendes, at J. L. I. 27 endnu gjaldt i Aaret 1538, og dette antages ogsaa af Stemann, Dansk Retshist. S. 323, sees det ikke, hvad der skulde have medført dens Ophævelse tidligere end 1582. Der findes i denne Mellemtid intet Lovdatum, som med Rette kan antages at have udøvet nogen Indflydelse i saa Henseende. Rigtignok anfører Blütting i Glossen til J. L. I. 27 som Grunde for, at »eine solche zweifelhafte ungewisse Ehe zu dieser Zeit nicht Statt hat«, først Chr. den 3dies Kirkeordinants af 1542, om hvilken han mener, at den, ligesom Kirkeord. for Kongeriget, har forordnet, at Personer, der ville indgaae Ægteskab, skulle gives sammen

ved Præstens Haand in facie ecclesiæ, dernæst at det Tridentinske Concilium for den katholske Verdens Vedkommende har indført Vielse for Præsten, og endelig at Politieordningen af 1637 for Slesvigs Vedkommende har ophævet hemmelig Trolovelse og foreskrevet, at Trolovelse skal foregaae i 5 eller 6 Personers Overværelse. Men disse Blütings Grunde have, som overhovedet hans historiske Raisonnementer, ikke meget at betyde. Det er ovenfor paaviist, at Kirkeord. af 1537 ikke maa opfattes saaledes, at den har indført kirkelig Vielse som nødvendig Form for Ægteskabs Indgaaelse i Kongeriget. Og det samme maa ogsaa gjælde om Kirkeord. af 1542 for Hertugdømmerne. Den afgjør kun, hvorledes den kirkelige Vielse skal foretages, forudsættende iøvrigt, at det er en kirkelig Brug at indgaae Ægteskab paa den Maade, men besvarer ikke det Spørgsmaal, om der gives nogen anden Maade, hvorpaa et fra det juridiske Synspunkt gyldigt Ægteskab kan indgaaes. At man i Hertugdømmerne allerede i 1542 skulde være naaet til den Anskuelse, at kirkelig Vielse var den eneste gyldige Stiftelsesmaade, er, som ovenfor viist, blottet for al indre Sandsynlighed og stridende mod alle historiske Analogier. Noget saadant naaede først langt senere til at blive anerkjendt i Theorie og Praxis i den øvrige lutherske Verden. Blütings Formening i saa Henseende har ingen Betydning, thi den har kun Charakteren af et subjectivt Raisonnement og ikke af en Meddelelse om selverfærede historiske Kjendsgjæringer, og som kirkeretlig Autoritet veier Blüting intet. Derimod er jeg villig til at tillægge Blütings Ord Betydning som historisk Vidnesbyrd, naar han siger, at Ægteskab paa hans Tid ikke mere kan stiftes paa den i J. L. I. 27 omhandlede Maade, og naar han tilføier, at han selv har erfaret dette af tvende Retssager fra Aarene 1612 og 1640. Det er et

godt Beviis for, at J. L. I. 27 i Begyndelsen af det 17 Aarhundrede af de practiske Jurister ikke længere blev anseet for at være gjældende Ret i Slesvig, og dette stemmer jo forsaavidt meget godt med min Synsmaade, at Overgangen til den nyere Opfattelse af Vielsens Betydning ikke skete førend nogen Tid efter Frederik den 2dens Ordinant om Ægteskabssager, om end maaskee som en middelbar Følge af den ¹⁾. Forresten fortjener det at anmærkes, at Blüting dog mener, at J. L. I. 27 kan have en vis Betydning, forsaavidt den, naar Fremmede komme til Landet og der leve sammen som Ægtefolk i længere Tid, medfører, at dette deres Samliv afgiver et stærkt Beviis til deres Fordeel, dersom deres Ægteskab skulde blive draget i Tvivl og modsagt, og paa Grund af denne Lovbestemmelsens Betydning som skabende en Præsumption til Fordeel for Paa-gjældende anseer Blüting det for Umagen værd at gennem-gaae J. L. I. 27 paa det Noieste og commentere over de enkelte Ord og Sætninger i den. I nyere Tid har man ikke engang villet tillægge J. L. I. 27 denne Betydning. N. Falck antager saaledes i Hdb. des schlesw.-holst. Privatrechts IV. 389, at Lovstedet ikke kan komme i Betragtning til at skabe en Præsumption for lovligt Ægteskab, i det Tilfælde at Kirkebøgerne ere gaaede tabt.

Mulig kunde det for den første Betragtning synes, at Kongens Retterthings-Dom af 1554 i Sagen mellem Genete

¹⁾ N. Falck antager i Hdb. des schlesw.-holst. Privatrechts IV. 380, Not. 76, at J. L. I. 27 er ophævet ved Kirkeord. af 1542, enten paavirket af Blütings Ytringer, eller maaskee kun fordi han i det Hele taget har holdt sig til den gamle ubestemte Mening, at den kirkelige Vielses Nødvendighed fulgte med Reformationen; men Falck har aabenbart ikke anstillet nogen nærmere Undersøgelse af dette Punkt, og hans Mening kan der desaaarsag ikke tillægges videre Vægt.

Kragengelts Søn Knud Mogensen og Erik Skram¹⁾ om Tjele Gaard og Gods beviser, at J. L. I. 27 ikke dengang blev anseet for gjældende, idet det ligger nær at slutte saaledes, at selv om det ikke blev anseet for beviist, at Genete i Skotland var bleven behørig viet til Knud Mogensens Fader Mogens Lauridsen, var det dog i al Fald ubestrideligt, at de havde levet sammen som Ægtefolk i mange Aar, og dette maatte efter J. L. I. 27 være nok til at gjøre hende til Ægtehustru og hendes Søn til Ægtebarn. Naar Knud Mogensen ikke vandt Sagen ifølge heraf, og det blev tilladt Erik Skram at væрге sig med Mededeemænd i Besiddelsen af Godset, kunde det synes, at dette ene og alene maatte forklares derved, at J. L. I. 27 ikke længere antoges at gjælde. Denne Opfattelse af Dommen af 1554 vilde imidlertid være urigtig. Thi naar man afseer fra Spørgsmaalet om Betydningen af den i Skotland stedfundne Vielse og Tilstrækkeligheden af Beviserne for den, er det iøvrigt efter Dommens Indhold et omtvistet factisk Spørgsmaal, om Mogens Lauridsen virkelig behandlede Genete som sin Ægtehustru eller kun som sin Frille, og ifølge den Vægt, der i Dommen lægges paa dette Punkt, — Retten beskæftiger sig derimod slet ikke med den skotske Vielse — ledes man i Virkeligheden snarere til at antage, at det har været af juridisk Betydning, hvilken Charakter deres factiske Samliv har havt, og dette taler atter nærmest for, at J. L. I. 27 ikke har tabt sin Gyldighed. Det maa nemlig vel erindres, at denne Lovbestemmelse fordrer, at Slegfredkvinden i tre Vintre ikke blot skal have ganget

¹⁾ Erik Skram var gift med Mogens Lauridsens Søster, der, hvis han ikke havde efterladt sig ægte Afkom, var hans nærmeste Arving; med Genete havde Mogens Lauridsen to Børn nemlig Sønnen Knud Mogensen og en Datter.

aabenbarlig at sove med Manden, men ogsaa have søgt Æde og Drikke med ham og havt Laas og Lukke (Husets Nøgler), for at hun skal kunne opnaae Ægtehustrues Ret. Det vil altsaa sige, at hun i eet og alt skal have nydt en Ægtehustrues Rettigheder, Ære og Værdighed. Men det er netop Erik Skrams første Indvending mod Søgsmålet, at Mogens Lauridsen, da han levede, ikke behandlede Genete som sin Ægtehustru, idet hun ikke søgte Dug og Disk eller sad til Bords med ham selv, som en Ægtehustru burde, men hun sad til Bords «neder hos hans Svende», ligesom han ei heller for Andre vedkjendte sig hende som sin Hustru, og Genete heller ikke selv gjorde Krav paa at ansees herfor, hverken medens han levede eller strax efter hans Død, men hun lod sig behandle som slet og ret Slegfredkvinde. Hertil bemærkede Knud Mogensen, at hans Fader rigtignok ikke altid havde holdt hans Moder Genete i den Ære, som en Mand burde holde sin Ægtehustru, men dette kunde dog ikke retfærdigviis skille ham ved sin Fædrearv, naar hun virkelig havde været hans Faders Hustru, og desuden søgte han ved adskillige Vidnesbyrd at bevise, at Mogens Lauridsen for flere Præster, deriblandt den, som havde betjent ham paa hans Yderste, havde vedkjendt sig, at Genete var hans Ægtehustru. Men Retten tillægger ikke disse Knud Mogensens Erindringer nogen Betydning, thi det hedder i selve Dommen, at «Mogens Lauridsen ikke haver holdt fornævnte Genete for sin ægte Hustru i sin Velmagt, sammelædes at hun aldrig selv enten udi hans Velmagt eller efter hans Død haver sagt sig at være hans ægte Hustru, førend nu nyligen, som er ved en 17 Aar efter hans Død, og Herr Mogens i sit Brev og Segl, som han hende og begge deres Børn givet haver paa alt sit Løsøre o. s. v., kaldet hende sit Kvindfolk, som han havde hos sig, og ikke sin

rette Hustru». Dommen er altsaa gaaet ud fra, at de factiske Forhold ikke have været saadanne, at der var Anvendelse fra Reglen i J. L. I. 27. Men foruden Spørgsmaalet, om Genete var Mogens Lauridsens Ægtehustru og hendes Børn hans ægte Børn, viser Dommen, at der forelaa andre Omstændigheder, paa hvilke dens Resultat tillige er bygget, saaledes at det er vanskeligt at bestemme, hvad der har været Hovedgrunden til, at Knud Mogensens Paastand ikke blev taget til Følge. Mogens Lauridsen havde nemlig ved et Gavebrev skjænket Genete og hendes Børn alt sit Løsøre og sin Formue i Penge og Guld med Undtagelse af Arvegodset, men da alt dette udgjorde en meget stor Sum, vilde Erik Skram gjøre hende det stridigt og stævne hende, da hun efter Mogens Lauridsens Død vilde tage denne hendes og hendes Børns Deel af Efterladeskabet i Besiddelse. Det kom da i Aaret 1536 til et Forlig, hvorved Genete paa egne og Børns Vegne nøiedes med at faae den største Deel af det efterladte løse Gods, medens Resten af Arven tilfaldt Erik Skrams Hustru. Vel anmærkede Knud Mogensen overfor dette Forlig, hvorpaa Erik Skram støttede sig under Sagen, at han dengang var et umyndigt Barn, og at Værgen ikke lovligen kunde, ved at tiltræde et saadant Forlig, skille den Umyndige af med hans Fædrenegods («at Barnegods efter Loven ikke kunde døe, om Værgen vilde det tie og ikke kræve efter Loven»); men hertil svarede Erik Skram, at der nu i 18 Aar ikke var krævet Arv efter Mogens Lauridsen, saaledes som de skulde have gjort efter Loven, om de vilde havt Arv, og at Knud Mogensen nu i al Fald havde været sin egen Værgen i 8 à 10 Aar, men dog intet foretaget sig for at søge Arv, hvorfor han maatte have fortabt sin Ret. Og denne Erik Skrams Betragtningssmaaade synes Dommen at

godkjende, idet den gaaer ud fra, at Knud Mogensen og hans Søster have forsømt at kræve Arv inden den Tid, Loven foreskriver, og at dette i det Seneste maatte være skeet, efter at Knud Mogensen var bleven myndig. Det er ikke usandsynligt, at denne sidste Betragtning har været Hovedsagen, saaledes at Dommen ifølge heraf maatte komme til det Resultat, den antog, selv om Genete virkelig havde været Ægtehustru og hendes Børn Ægtebørn ¹⁾). Erik Skram aflagde i Forening med 11 Adelsmænd den ham paalagte Ed paa, at han havde taget Arv rettelig, og beholdt som Følge heraf Tjele Gaard og Gods. — Knud Mogensen opførte imidlertid ikke at kæmpe for sin ægte Fødsel og adelige Byrd. Han henvendte sig til Universitetet i Vittenberg og udbad sig dets Responsum angaaende Spørgsmaalet om hans Moders Ægteskab og hans egen ægte Fødsel, og med dette Responsum, som gav ham Medhold, henvendte han sig til Kongen for at paakalde hans Hjælp og Beskyttelse. Kongen affordrede da i en Skrivelse af 7de Decbr. 1567, som er trykt i Rørdams Aktstykker og Breve som Tillæg til Universitetets Historie Nr. 147, Kjøbenhavns Universitet dets Erklæring i Sagen. Af de Uddrag af Acta consistorii, som ere meddelte i Ny kirkehist. Saml. I, sees det S. 33—34, at denne Sag blev behandlet i Consisto-

¹⁾ Retterthingsdommen bygger sit Resultat paa J. L. I. 23, der bl. a. bestemmer, at naar rette Arving er borte i Kongens Ærinde, skal han søge Arv inden 3 Uger, efter at han er hjemkommen, men havde han intet lovligt Forfald og vidste, at den Arv var til, og ikke søgte den, som sagt er, i rette Tid, da værge han ved Lov, der Arv tog, at han tog den rettelig. Naar man betragter Umyndighed som Forfald og erindrer, at K. M. efter dette Forfalds Ophør i mange Aar intet foretog, synes Dommens Resultat at være ligefrem givet med den anførte Lovartikel, uden Hensyn til Ægteskabets Lovlighed.

riums Møde den 24de Jan. 1568, men det, der vides om Forhandlingerne, er meget lidt; det indskrænker sig til følgende faa Ord: «De matrimonio actum est Magni Laurentii equitis Aurati et Genethæ Jacobi. Deque filio eorum viro nobili Kanuto Magni determinatum est, eum filium legitimum esse prædicti Magni Laurentii et Genethæ Jacobi.» Det er at beklage, at man ikke har hverken Vittenbergernes Responsum eller Universitetets Svar til Kongen, thi man veed som Følge deraf ikke, paa hvilken Betragtningensmaade det Resultat er støttet, hvortil begge de lærde Corporationer kom. Det er tænkeligt, at man har anseet den skotske Vielse for beviist og Ægteskabet for tilstrækkeligt begrundet ved den, thi det var, som det S. 377 ovenfor anførte Stuttgarter-Responsum af 1595 viser, anerkjendt af de protestantiske Consistorier, at en paa fremmede Steder foretaget Vielse var gyldig, selv om den ikke var foretaget af en luthersk Præst eller paa luthersk Viis. Men det er ogsaa muligt, at man har anseet det lange Samliv mellem Knud Mogensens Forældre for at have Charakteren af et ægteskabeligt Samliv og i Kraft heraf at være gaaet over til et virkeligt Ægteskab, om det end ikke er stiftet ved nogen Vielse eller overhovedet ved nogen udtrykkelig Consenserklæring. Det er vel ikke sandsynligt, at Vittenbergerne skulde have taget noget videre Hensyn til J. L. I. 27; thi de have vistnok besvaret Spørgsmaalet væsentligt efter den da herskende protestantiske Kirkerets almindelige Grundsætninger. Men fra dette Synspunkt laa det ikke fjernt at tillægge et langt factisk Samliv, der havde Ægteskabets ydre Kjendemærker, et virkeligt Ægteskabs Retsvirkninger; thi saalænge hverken Vielse eller nogen anden bestemt Stiftelsesform fordredes, saalænge Ægteskabet kunde indgaaes aldeles formløst, idet der kun spurgtes om virke-

ligt Samtykke, var det ikke paafaldende, om man i det længe fortsatte Samliv som Ægtefolk saa et stiltiende consensus matrimonialis¹⁾. Endnu en Bemærkning skal til-

¹⁾ Jeg skal til Beviis herpaa henwise til det i Böhmers Jus eccl. prot. III. 1297—98 omtalte Responsum af den berømte Spener (i et Skrift fra 1713), hvori denne siger *•Halte ich deszwegen, dasz diejenige Beywohnung, da animo matrimonii Seia mit einem Mann 20 Jahr gelebet, aber die benedictio sacerdotalis aus bedeutenden Ursachen ausgelassen worden, eine wahre und bündige Ehe so wohl sey, als da jene dazugekommen wäre.* Spener dadler vel et saadant Forhold som *•unziemlich und wider göttliche Ordnung.*, men han fastholder skarpt, at det er et lovligt Ægteskab, idet han ender med at udtale *•Darf deszwegen nicht davon disputieret werden, ob sie beysammen zu bleiben haben oder das matrimonium als nullum zu dirimiren wäre, sondern ob sie schon wollten, konnten sie so wenig als andere rechtmässig Copulirte sich wiederum trennen, noch auch von der Obrigkeit wider die göttliche Ordnung getrennet werden.* Böhmer modsiger denne Speners Mening, men kun fra det Synspunkt, at naar Vielsen er en befalet Form for Ægteskabs Indgaaelse, kan den ikke undlades, og er den undladt, er der ikke noget rets-gyldigt Ægteskab; men det maa efter Böhmers hele Maade at raisonnere paa antages, at han vilde og maatte give Spener Ret, saafremt der kunde gaaes ud fra den Forudsætning, at Vielse ikke var befalet som nødvendig Form for Ægteskabs Indgaaelse. Han siger: *•hoc est, qvod alias dici solet, cohabitationem talem, animo conjugali hactenus continuatam, esse qvidem matrimonium verum, a legibus civilibus abstrahendo, illegitimum tamen in foro humano, qvum ei desint solennia, pro forma substantiali requisita, et ita effectus civiles habere non possit.* Paa et andet Sted (p. 1120) omtaler Böhmer det langvarige factiske Samliv med Ægteskabets ydre Kjendemerker som et af de Tilfælde, hvor Tvangsvielse bør finde Sted; han tilføier: *•qvamvis enim hæc (benedictio sacerdotalis) matrimonium præcise non constituat, sed consensus conjugalis illud perficiat; præcavendum tamen est, ne, hac omissa, opinentur se in posterum qvovis tempore privato ausu recedere posse, qvod tamen iis non amplius concedendum, postqvam conjugali more hactenus vixerunt et ut conjuges cohabitaverunt.* Böhmer betragter Sagen saaledes, at alle de materielle Betingelser for Ægteskab ere tilstede, kun mangler den legale Form: førend Vielsen var foreskrevet og saalænge saaledes Ægteskabet kunde stiftes formløst, maatte det altsaa siges, at et virke-

foies, forinden jeg forlader denne Sag. Naar Rørdam i Univ. Hist. II. 40 ved at omtale Universitetets Svar paa Kongens Forespørgsel af 7de Decbr. 1567 bruger de Ord „Ved denne Dom kuldkastede Universitetet altsaa 12 Adelsmænds Ed, hvilket kunde synes et voveligt Foretagende efter den Tids Statsforhold o. s. v.“, ligger der vistnok en Misforstaaelse til Grund herfor. Universitetets Menings-tilkjendegivelse var ikke en Dom i egentlig juridisk Betydning, der fældes efter foregaaet Procedure mellem Sagens Parter, men kun et Responsum eller en Embedserklæring, afgivet til Kongen, ligesom jo Universitetet efter den bestaaende Retsforfatning aldeles ingen Myndighed havde til at forandre Kongens Retterthingsdomme, der vare den høieste og øverste Rets Afgjørelser; Dommen af 1554 vedblev derfor efter Afgivelsen af Universitetets Responsum ligesaavel som før den Tid at være et fuldgyldigt og urokket Retsfundament for Erik Skrams Besiddelse af Tjele, hvad heller ikke blev bestridt fra nogen Side. Men Universitetets Responsum kan ikke engang i den Betydning siges at have kuldkastet de 12 Adelsmænds Ed, at det materielt har underkjendt det Resultat, som ifølge Dommen

ligt Ægteskab i heromtalte Tilfælde var opstaaet. I Forbindelse hermed staaer ogsaa, at Böhmer p. 1296 antager, at Landsherren ved speciel Bevilling kan tillægge et saadant langvarigt Samliv ret lovligt Ægteskabs Charakteer og Retsvirkninger saavel overfor Ægtefællerne selv som overfor Børnene, navnlig naar Vielsen ikke kan bringes istand paa Grund af den ene Parts Død eller Bortrømning, fordi alle de ifølge Sagens Natur nødvendige Betingelser for at constituere et Ægteskab ere tilstede, og kun en borgerlig Form, over hvilken Landsherren er raadig, mangler. See iøvrigt om Böhmers Anskuelse angaaende Grændserne for Landsherrens Ret til at dispensere sig selv eller andre fra Fordringen paa kirkelig Vielse: Dieck Gewissensche 98 ff., hvormed kan sammenholdes Wildas Modbemærkninger i Zeitschr. f. deutsches Recht IV. 232.

af 1554 fremkom ved deres Ed. Thi Universitetet gav alene Svar paa det almindeligere Spørgsmaal, om Knud Mogensens Forældre vare rette Ægtefolk og han altsaa Ægtesøn, men det befatter sig aldeles ikke med Spørgsmaalet om Erik Skrams Ret til Tjele, hvilket var Gjenstand for Retterthingsdommen, et Spørgsmaal, ved hvis Afgjørelse andre Momenter end Ægteskabets Gyldighed have været medvirkende, navnlig hele Spørgsmaalet, om Knud Mogensen i rette Tid havde krævet Arv, og Virkningen af hans Forsømmelse hermed. Den Betydning, som Universitetets Responsum havde, var vistnok væsentlig den, at Kongen støttende sig paa det kunde mægle mellem Knud Mogensen og Erik Skram eller rettere, da denne sidste imidlertid var død, hans Børn og ved denne Leilighed lægge sin Autoritet i Vægtkaalen til Knud Mogensens Fordel, og der blev derfor i 1571 sluttet et Forlig imellem Knud Mogensen og Erik Skrams Børn, der altsaa vare hans Faders Søsters Børn, hvori det hedder, at Erik Skrams Børn «for Kong. Majestæts, vores naadigste Herres og Konges, saa og andre gode Mænds Bøn og Begjering have bevilget og samtykt fornævnte Knud Mogensen herefter at maa og skal føre deres rette mødrene Vaaben . . . og have og holde det for sit rette fædrene Vaaben og ville herefter kjende og holde ham for deres rette Morbroder som Slegt og Byrd af gode Mænd», hvorhos de endvidere gik ind paa at afstaae noget Gods til ham ¹⁾).

Ved Spørgsmaalet om, hvor længe J. L. I. 27 vedblev at gjælde, ledes Tanken naturligen hen paa et berømt hi-

¹⁾ Som et Tilfælde, hvor Nogen ved Eørlig med Faderens Familie anerkjendes som ægte Barn og deelagtiggjøres i Faderens Familienavn, kan jævnføres, hvad der skete med Rigborg Brockenhuses Søn Holger Rosenkrands, jfr. Hist. Tidssk. 4 Række, IV. S. 507.

storisk Punkt, nemlig Tyge Brahes Ægteskab. Idetmindste er det gaaet mig saaledes, at jeg ved at gjennemlæse Brickas Sammenstilling af de forskjellige denne Sag vedkommende Data i Hist. Tidsskr. 4 R., IV., L. 65 ff. mere og mere er kommen til den Overbeviisning, at Forklaringen af dette gaadefulde Forhold er at søge ad den Vei. Antager man, hvad det Foranferte nærmest synes mig at maatte føre til, at J. L. I. 27 har været gjældende over hele Riget, og at den i al Fald ikke er ophævet førend efter Ordinantsen af 1582, faaer man en fyldestgjørende Forklaring af de forskjellige Phænomener i denne Sag, som hidtil have staaet som Gaader for Historikerne. Udbyttet af Undersøgelserne kan vistnok i Korthed resumeres derhen, at der ikke foreligger nogen paalidelig Oplysning om, at Tyge Brahe nogensinde er bleven viet til Kirstine, men at det Modsatte er sandsynligst¹⁾, medens det paa den anden Side er vitterligt, at han levede sammen med hende i mange Aar som med sin Hustru, og hun kaldtes saaledes og holdtes derfor idetmindste i den senere Deel af deres Samliv. Et særligt Beviisdatum, der med stor Styrke og Bestemthed peger paa J. L. I. 27 som Forklaringen af deres Samlivs Beskaffenhed, er det af Bricka l. c. p. 74 omtalte Document af 1630, trykt i D. Mag. II. 367, hvori T. Brahes bekjendte Søster Sophie og nærmeste Slægt i Danmark erkjende hans Børn for ægte og deres Moder for hans Ægtehustru; kun troer jeg, at dets Indhold bør citeres lidt fyldigere, end Bricka har gjort, for at dette paa en aldeles slaaende Maade kan falde i Øinene. Anledningen til det nævnte Documents Udstedelse var den, at T. Brahes Børn i Bøhmen mødte forskjellige Vanskelig-

¹⁾ Baade Slægtbøgerne og Documentet af 1630, der hidrørte fra T. Brahes egen Søster, taler for, at der ingen Vielse havde fundet Sted.

heder og Indsigelser i Henseende til Oppebørselen af den Sum Penge, for hvilken Keiseren havde kjøbt hans efterladte instrumenta astronomica, og at man bl. a. drog deres Ret til at optræde som hans Arvinger i Tvivl, idet man ansaa dem for kun at være hans Slegfredbørn. For at legitimere dem behørigt til at indkræve disse Penge, er Actstykket udstedt, og det gjør aldeles correct og fuldstændigt Rede for Børnenes juridiske Stilling og Forhold. Efter at det er bemærket, at nogle, fordi T. Brahes Hustru ikke var af lige Stand med ham, have meent, at deres Børn ikke kunde prætere nogen Ret til hans Efterladenskab, yttres det, at det forholder sig rigtigt, baade at T. Brahes Hustru ikke var af lige Stand med ham, og at Bestemmelserne om, hvorledes der i saa Fald skal forholdes blandt Adelen, endnu ere i Kraft i Danmark, men det bemærkes herved, at Meningen med disse Bestemmelser paa ingen Maade er den, at T. Brahes Børn skulde være at ansee som uægte og uberettigede til at arve deres Faders efterladte Mobilier, og det hedder da videre: «Insonderheit auch dieweil unseres alhie geliebten Vaterlandes dieses löblichen Königreichs uralten gegebenen Gesetzen nach mehrgemeltes unsern Sel. Brüdern, Vaterbrüdern und Vettern nachgelassenes Weib, in Ansehen ihrer beiden zusammen öffentlichs unverändertes ehresames Leben, für seines eheliches Weibes rechtlich musz erkannt werden». Der tilføies, at hvis hun ikke havde været holdt for hans «rechtes untadelhaftes Weib», vilde det ikke være bleven tilladt, at de levede sammen i 26 Aar førend hans Afreise fra Landet, da det i Danmark ikke tillades Nogen, af hvad Stand han end er, at leve sammen med en Kvinde, som han ikke er gift med. Documentet slutter med, at Sophie Brahe, der er T. Brahes eneste efterlevende Søster og derfor næst efter hans Børn

hans nærmeste Arving, erklærer sig for uberettiget til hans Efterladenskab og udtaler, at hun er villig til at lade dette ene og alene tilfalde hans Børn «wie unseren uralten Rechten nach billig». Det forekommer mig hævet over enhver Tvivl, at der er ligefrem sigtet til og peget paa J. L. I. 27, naar der tales om, at Kirstine paa Grund af det mangeaarige Samliv er at agte for T. Brahes Ægte-hustru «dieses löblichen Königreichs uralten gegebenen Gesetzen nach»¹⁾; der er intet andet, hvortil der kan være sigtet ved disse ældgamle Love, til hvilke der henvises endnu en Gang i Slutningen af Documentet. Til at lægge Vægt paa disse Yttringer er der saa meget mere Grund, som Actstykket i det Hele bærer Præg af at være affattet med juridisk Sagkundskab; det er saaledes en fuldkommen correct Gjengivelse af Forordningen 19 Juni 1582 om Adelen, der tager Boelskab, at Forældrenes Standsulighed kun har til Følge, at Børnene ikke ere adelige, og at de ikke kunne arve Faderens frie Jordegods, men forresten ere de at ansee som ægte Børn og som saadanne fuldt arveberettigede i Henseende til Forældrenes øvrige Efterladenskab. Ogsaa er det rigtigt, at det efter dansk

¹⁾ I D. Mag. II. 192, Noten, omtales en Dom, fældet paa Viborg Landsting i 1568, hvori en Mand S. J. bliver sat til Rette, fordi han haver skjældet J. H. for en Horeunge. S. J. forsvarer sig dermed, at den anden var født udenfor Ægteskab og hans Moder aldrig var ægteviet med Hans Skeel (en Adelsmand). J. H. mente hertil, at endskjøndt hans Moder havde været mere end 20 Aar hos H. Skeel og uden Ægteskab avlet 11 Børn med ham, havt hans Nøgle og Laas at volde, ædet og drukket med ham og gaaet aabenbarlig med ham at sove, saa havde hun dog skikket sig som en god ærlig Kvinde og aldrig været i Rygte og Ord for andre end H. Skeel o. s. v. Det er aabenbart af Ligheden i Udtrykkene, at ogsaa her den Tanke ligger bag ved, at J. L. I. 27 skulde have til Følge, at J. H. ikke med Rette kunde skjældes for en Horeunge.

Lov ikke var tilladt Nogen, af hvad Stand han end er, at leve sammen med en Kvinde, som han ikke er gift med, thi Forbud herimod indeholdes i det kgl. Brev til Superintendenterne af 11 Juni 1580, trykt i D. Mag. VI. 221.

Ogsaa en anden Omstændighed, der ved første Øiekast seer gaadefuld ud, lader sig simpelt og let forklare, naar det antages, at Sammenhængen ved T. Brahes Ægteskab er den ovenfor angivne, nemlig at han selv i Gravskrifterne over sine i 1576 og 1577 døde Smaabørn kalder dem for «filiola» og «filiolus naturalis», medens hans andre Børn, som opnaaede en længere Levealder, synes at være behandlede og betragtede som Ægtebørn, jfr. Bricka l. c. p. 68 ff. At forudsætte, at de førstnævnte Børn vare avlede med en anden Kvinde end Kirstine, vilde mangle enhver historisk Grund. Man maa derfor blive ved den Forudsætning, at det har været hendes Børn. Paa den anden Side er det, som bemærket, en aldeles løs Hypothese, at T. Brahe først skulde have levet sammen med hende som slet, og ret Frille i nogen Tid og derefter ladet sig vie til hende, hvorved de tidligere fødte Børn ere blevne legitimerede; thi for denne senere Vielse mangler ethvert Beviis. Antages det derimod, at Sammenhængen med Ægteskabet har været den ovenfor angivne, forklares de nævnte Facta simpelthen derved, at de to smaa Børn ere døde, forinden T. Brahes Samliv med Kirstine havde været saa længe, at det kunde agtes for Ægteskab. Maaskee vil man indvende, at naar T. Brahe i Aaret 1573 har taget Kirstine til sig i sit Huus, maa idetmindste det af Børnene, som døde i 1577, være død, efter at Samlivet havde været i de tre Aar, som J. L. I. 27 fordrer, og saaledes var gaaet over til ret lovligt Ægteskab. Men hertil er der to Ting at svare. For det Første, at der kun er en meget utilstrækkelig Vished

for, at 1573 netop er det rette Aar for Samlivets Begyndelse, jfr. Bricka l. c. 65 jfr. 74; for det Andet, at det ikke er usandsynligt efter den Tids løsere Behandling af Lovbuds Ord, at man i det 16 Aarhundrede kan have beholdt den almindeligere Grundsætning i J. L. I. 27, at en længere Tids factisk Samliv som Ægtefæller medførte Ægteskabs Retsvirkninger, men at man ikke hæftede sig ved Treaars-terminen som afgjørende.

At Præsten paa Hveen i 1597 blev afsat, fordi han foretog Forandringer i Daabsritualet, samt «fordi han ikke har straffet og paamindet T. Brahe, som ikke i 18 Aar har været til Sacramentet, men med en Bislopperske ligget i ondt Levned»¹⁾, viser vel, at T. Brahe og Kirstine ikke have været viede til hinanden dengang; thi at der maa være sigtet til deres Samliv, kan neppe nægtes, eftersom der intet vides om, at T. Brahe skulde have staaet i noget saadant langvarigt Forhold til nogen anden Kvinde. Paa den anden Side havde han i 1597 samlevet med Kirstine i længere Tid end 18 Aar, i al Fald i nogle Aar udover den Tid, men det, at 18 Aar nævnes, kan maaskee forklares deraf, at man er gaaet ud fra, at Samlivet egentlig først blev stemplet som ulovligt ved Kongebrevet af 11 Juni 1580, som befalede, at de, der samlevede med Concubiner, af hvad Stand de end vare, skulde skille sig af med disse, og særligt paalagde Geistligheden at have Indseende hermed. Præstens Forsømmelse kan altsaa først dateres fra den Tid af. Ogsaa er det muligt, at de 18 Aar alene sigte til den Tid, hvori T. Brahe har afholdt sig fra Sacramentet. At iøvrigt denne hele Sag er gaaet T. Brahe for nær, og at den har været et Led i den Række af Ubehage-

¹⁾ Dansk Mag. II. 317, Ny kirkehist. Saml. V. 40, Bricka l. c. 68.

ligheder, hvorved han dreves bort fra Fædrelandet, synes efter det Foranferte at maatte antages, da han vistnok allerede i 1580 havde levet saa længe sammen med Kirstine, at Forbindelsen var gaaet over til Ægteskab, men noget sikkert er det vanskeligt at sige herom, da man, som ovenfor bemærket, ikke har nogen paalidelig Oplysning om, hvornaar han tog Kirstine i Huset til sig, og det endnu mindre vides, om han strax holdt hende i Agt og Ære som sin Hustru, eller om han først efter længere Tids Samliv hævede hende til denne Stilling i sit Huus. Heller ikke er det tilstrækkelig klart, hvad Præsten egentlig blev dømt for, thi man har ikke selve Dommen over ham, men kun det Monitum, som samme Aar af Biskoppen blev gjort paa Roeskilde Landemode, og en Omstændighed, som dog vækker nogen Tvivl i saa Henseende, er, at i Kongens Befaling af 14 April 1597 til Ditlev Holk om i Forbindelse med Biskop Vinstrup at dømme i Sagen, hedder det kun, at Præsten «haver understandet sig udi Kirketjenesten at gjøre imod Ordinantsen, og han for slig hans dristige Forsæt skal møde udi Rette», men der anføres ikke nogen anden Ankepost som Gjenstand for denne Sag, jfr. D. Mag. II. 316—17, hvoraf man unægtelig nærmest maa slutte, at den egentlige Retsgrund til Præstens Afsættelse kun har været de af ham foretagne Forandringer i Daabsritualet, en Forseelse, som forevrigt især efter Datidens Anskuelse vel ogsaa afgav en tilstrækkelig Grund til Afsættelse.

Spørger man nu, hvornaar og hvorledes den gamle Bestemmelse i J. L. I. 27 er falden bort, mener jeg, at hertil maa svares, at dette først kan siges at være skeet derved, at Stiftelsen af Ægteskab blev formbunden, hvilket, som ovenfor paaviist, ikke skete førend efter Ordinantsen af 1582. Man kan vel sige, at det kgl. Brev til Superinten-

denterne af 11 Juni 1580 har været rettet imod den Art Forbindelser, og at dette Kongebrev, forsaavidt det virkelig blev overholdt, bortryddede den factiske Forudsætning for de i J. L. I. 27 omtalte Ægteskaber. Thi efter dets Forskrifter skulde der skrides ind imod Samliv med Slegfredkvinde saavel blandt Adel som blandt Ikkeadel, forinden det havde været saa længe, at derpaa kunde støttes Rettigheder. Forsaavidt J. L. I. 27 var at forstaae saaledes, som Blüting paa Grund af Capitlets Overskrift er tilbøielig til at mene, at den hjemler en ligefrem Ret til at have en Slegfredkvinde i 3 Aar, kun at man, naar den Tid er omme, skal skille sig af med hende, hvis man ikke vil gjøre hende til sin Ægtehustru, kunde det siges, at J. L. heri var forandret ved Kongebrevet af 1580. Men forsaavidt J. L. hjemler, at Ægteskab kan stiftes ved treaarigt Samliv som Ægtefæller, er denne Retssætning ikke i og for sig og som saadan ophævet ved nævnte Kongebrev, og fik et saadant Samliv ved Forsømmelse fra vedkommende geistlige Embedsmænds Side Lov til at vedvare den fornødne Tid, maatte den i J. L. I. 27 hjemlede Retsvirkning tillægges det, uanseet Buddet i Kongebrevet. Heller ikke skjønner jeg, at Forordningen 19 Juni 1582 om Adelen, der tager Boelskab, kan siges at have forandret eller ophævet J. L. I. 27. Denne Forordning, der i al Fald kun vedrører Adelen, men ikke de andre Stænder, og altsaa allerede af den Grund ikke kunde ophæve J. L.s nævnte Bestemmelse i det Hele, befatter sig ikke med Spørgsmaalet om Ægteskab og Ikke-Ægteskab, men den bestemmer, at naar Adelsmand ægter uadelig Kvinde — hvorledes dette kan skee, tales der ikke om —, saa ere de af saadant Ægteskab fødte Børn ikke adelige og kunne ikke tage Arv i adeligt Jordegods, men Forordningen rører ikke i mindste

Maade ved saadant Ægteskabs Gyldighed eller ved Børnenes Ægthed¹⁾. Det kan vel antages, at Forordningen i det Hele har stærkt modvirket Ægteskaber mellem Adelsmænd og ufri Kvinder paa Grund af de betydelige Retstab for Børnene, dermed forbandtes, og virkelig medført, at meget faa Adelsmænd have villet ægte uadelige Kvinder, og det er sandsynligt, at den derved indirecte har modvirket Forbindelser af den Art, som J. L. I. 27 har for Øie, idet adelige Kvinder ikke kunne antages at have villet indlade sig herpaa, selv om Forholdet i Tidens Løb kunde gaae

¹⁾ Hvad angaaer det Spørgsmaal, som opkastes af Bricka l. c. 70—71, om Frd. 19 Juni 1582 berøvede ogsaa de førend dens Udgivelse fødte Børn deres Adelskab, mener jeg, at det uden Betænkelighed maa besvares benægtende. Forordningen siger, -at hvor nogen Adelsmand haver taget sig ufri Kvinde, eller herefter tagendes vorder, og avler Børn med hende, da skulle samme deres Børn ikke være eller holdes for Adelsbørn eller fri Folk. I disse Ord ligger der kun, at de Børn, som avles efter Frdn.s Udgivelse, skulle holdes for uadelige, hvad der allerede er et stærkt Indgreb i de ved allerede stiftede Ægteskaber begrundede Retsforhold, som vistnok neppe nogen Lovgiver i vore Dage vilde tillade sig. Men Frdn.s Ord strække sig ikke til de allerede ved dens Udgivelse fødte Børn. Det vilde ogsaa være en meget haandgribelig og iøinefaldende Uret, om Frdn. vilde berøve Personer, der maaskee allerede i mange Aar havde gaaet og gjældt for Adelige og udøvet adelige Rettigheder, denne deres Egenskab. Hvor lidet nøiesende den Tids Lovgivning end var overfor Iagttagelsen af almindelige Retsprinciper, kunde dog en saa indgribende Uret ikke begaaes. En tilbagevirkende Kraft af et saadant Omfang kunde jo have til Følge, at Mænd maatte udtræde af Rigsraadet, eller fravige Lehn, fordi deres Moder ikke havde været adelig. Thi hvor skulde Tilbagevirkningen standse? Antages det, at Frdn. angaaer allerede fødte Personer, kunde dens Anvendelse ikke indskrænkes til smaa Børn, men maatte omfatte ogsaa voxne og gamle Mænd. Ja det sees end ikke, hvorfor man skulde blive staaende ved endnu levende Personer, hvorfor den ikke da skulde virke paa tidligere Generationer? Men hvilken Forvirring og Usikkerhed i alle Retsforhold i Adelstanden vilde ikke derved afstedkommes?

over til lovligt Ægteskab. Men den retlige Grund til, at J. L. I. 27 bortfaldt, kan ikke søges i Forordningen. Først derved, at Lovgivningen fastsatte en vis bestemt Form for Ægteskabs Stiftelse, saaledes at gyldigt Ægteskab kun paa den Maade kunde stiftes og anderledes ikke, er den nævnte Bestemmelse i J. L. retlig ophævet. Et andet Spørgsmaal er, om den ikke factisk fandt en saa sjælden Anvendelse i den sidste Halvdeel af det 16 Aarhundrede, at den næsten var bleven fremmed for den almindelige Retsbevidsthed, saaledes at de fleste Mennesker ikke kjendte den ofte omtalte Lovbestemmelse og derfor ikke forestillede sig, at der paa denne Maade kunde opstaae lovligt Ægteskab, og at Forbindelser, der havde de efter J. L. I. 27 nødvendige Betingelser for at ansees for virkelige Ægteskaber, i Følge deraf dog stode i et tvetydigt Lys og bleve ansete med en vis mistænkelig Ugunst. Men selv om noget saadant maatte have været Tilfældet, maa det dog ikke destomindre siges, at J. L. I. 27 retlig bestod og kunde paaberaabes og benyttes, saalænge den ikke retlig var bortfaldet. Det Phænomen er ikke saa sjældent, at en Retsinstitution efterhaanden factisk uddør og gaaer i Forglemmelse en god Stund, førend den retlig ophæves. Enhver Jurist veed saaledes, at den under Navn af Jaord bekjendte retskraftige Forpligtelse til Ægteskab kunde indgaaes mellem de saakaldte privilegerede Personer, lige indtil Grundloven af 5 Juni 1849 § 97 ophævede saadant, men dette var ikke desto mindre i de sidste Decennier førend Grundloven i den Grad gaaet af Brug og forsvundet fra den almindelige Bevidsthed, at meget faa Lægmænd endog indenfor de saakaldte privilegerede Stænders Kreds vidste, at en saadan Retsregel endnu var gjældende. Imidlertid er der neppe Grund til at antage, at J. L. I. 27 i den Grad var falden

i Forglemmelse. Derimod taler Kongebrevet af 1580, der paaberaaber sig Hyppigheden af den Slags Forbindelser baade blandt Adelige og Uadelige¹⁾, og derimod taler ogsaa Sophie Brahes Erklæring af 1630, der omtaler det som en bekjendt og klar Sag, at hiin gamle Retsregel var i Kraft og afgav Hjemmel til at betragte T. Brahes Forbindelse med Kirstine som et lovligt Ægteskab.

¹⁾ Det hedder i Kongebrevet af 1580: «.... at efterdi vi komme i Forfaring, hvorledes mange her i Riget baade Ædel og Uædel skulle leve et ondt, forargeligt Levned med Boelskab og løse Kvindfolk, som de holde hos dem udi deres Huse, hvormed de omgaaes aabenbarlig, uden al Skam og Bludsel, ligerviis som som det var deres Ægtehustruer, ei agtende, at de derom af deres Sognepræster advares.... da paa det sligt herefter maa afskaffes, hede vi eder og ville, at I alvorligen tilsiger og foreholder alle Provsterne og Præsterne i Stiftet, hver i sit Sted, dermed at have et tilbørligt Indseende, at saadant et utugtigt forargeligt Levned ikke føres....»
